

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Hispanistika

Bakalářská práce

Klára Jašová

**Kaučuková horečka v románech Josého Eustasia Rivery *Vír* a
Maria Vargase Llosy *Keltův sen***

The rubber boom in the novels *The Vortex* by José Eustasio Rivera
and *The Dream of the Celt* by Mario Vargas Llosa

Praha 2021

Mgr. Dora Poláková, Ph.D.

Poděkování

Tímto bych chtěla velmi poděkovat Mgr. Doře Polákové, Ph.D za ochotu a všechny užitečné rady a připomínky, které mi v průběhu zpracování této práce věnovala.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 15. května 2021

Klára Jašová

Klíčová slova

José Eustasio Rivera, Mario Vargas Llosa, Vír (La vorágine), Keltův sen (El sueño del celta), hispanoamerický regionalismus, historický román, prales, kaučuk, vykořisťování, Putumayo, Roger Casement

Key words

José Eustasio Rivera, Mario Vargas Llosa, The Vortex, The Dream of the Celt, Latin American Regionalism, historical novel, rainforest, rubber, exploitation, Putumayo, Roger Casement

Abstrakt

Cílem bakalářské práce je analyzovat literární zpracování tématu jihoamerické kaučukové horečky v románech *Vír (La Vorágine)* od Josého Eustasia Rivery a *Keltův sen (El sueño del celta)* od Maria Vargase Llosy. Pro lepší pochopení problematiky nejprve nastíním historické okolnosti. Následně se detailně zaměřím na oba romány. Po krátkém představení autora a díla se u každého z nich zabývám různými aspekty textu, například literárními postavami a jejich inspiračními zdroji, konkrétními motivy vykořisťování člověka a přírody nebo způsoby, kterými autoři činili výpověď věrohodnější. V závěru poznatky získané z obou děl porovnáám a zjistím, v čem se literární zpracování dané problematiky liší a shoduje.

Abstract

The aim of this thesis is to analyse the theme of the rubber boom in the novels *The Vortex* by José Eustasio River and *The Dream of the Celt* by Mario Vargas Llosa. To give the reader an insight into the issue, I will briefly describe historical context. Subsequently, I will focus on the novels. After a short introduction of the author and the novel itself, I will analyse many different aspects of the text, such as novelistic characters and possible sources of inspiration, motif of exploitation of man and nature or examples of how authors achieved greater authenticity. Finally, I will compare those findings and I will draw conclusion regarding how the novels differ and how they are similar.

OBSAH

1	ÚVOD	2
2	HISTORICKÉ OKOLNOSTI	4
2.1	PŘEDPOKLADY	4
2.2	ROZVOJ TĚŽBY KAUČUKU, VZESTUP J. C. ARANY	4
2.3	VYUŽÍVÁNÍ DOMORODÝCH OBYVATEL – (NE)UDRŽITELNÝ JEV?	6
2.4	MÍSTNÍ A MEZINÁRODNÍ REAKCE	7
2.5	NÁSLEDNÝ VÝVOJ A DŮSLEDKY	9
3	VÍR (LA VORÁGINE)	11
3.1	JOSÉ EUSTASIO RIVERA.....	11
3.2	STRUČNÝ DĚJ ROMÁNU	11
3.3	PROSTŘEDKY UMOČŇUJÍCÍ AUTENTICITU	12
3.4	OBRAZ PRALESA.....	15
3.5	OBRAZ OBCHODNÍKŮ S KAUČUKEM	16
3.6	OBRAZ INDIÁNŮ.....	19
3.7	POSTAVY A UDÁLOSTI – FIKTIVNÍ NEBO SKUTEČNÉ?	20
4	KELTŮV SEN (EL SUEÑO DEL CELTA)	24
4.1	MARIO VARGAS LLOSA	24
4.2	STRUČNÝ DĚJ ROMÁNU	25
4.3	PROSTŘEDKY UMOČŇUJÍCÍ AUTENTICITU	26
4.4	PRŮBĚH VÝPRAVY ROGERA CASEMENTA	27
4.5	SYSTEM ZÍSKÁVÁNÍ KAUČUKU	31
4.6	OBRAZ JULIA CÉSARA ARANY A JEHO SPOLEČNOSTI.....	35
4.7	OBRAZ INDIÁNŮ.....	36
5	PARALELY	39
6	RESUMÉ	43
7	RESUMEN	44
8	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:	45

1 Úvod

Na počátku minulého století zažila amazonská oblast nevídaný ekonomický růst. Jihoamerické pralesy ukrývaly lákavé zdroje drahocenného kaučuku, čehož chtělo mnoho ziskuchtivců využít. Prostředkem k jeho dosažení se jim stalo indiánské obyvatelstvo. Kvůli absenci státní moci začalo v nejhlubším srdci pralesa docházet k násilnostem a nepředstavitelně krutým činům.

Cílem práce je přiblížit čtenáři období amazonské kaučukové horečky, a to prostřednictvím analýzy dvou významných románů: *Vir (La vorágine)* od Josého Eustasia Rivery a *Keltův sen (El sueño del celta)* od Maria Vargase Llosy. Obě díla páchané zločiny odsuzují, každé z nich však svým vlastním způsobem.

V první části přiblížím historický vývoj. Oba románové příběhy (v menší či větší míře) vychází ze skutečných událostí, pro lepší pochopení literárních děl i dané problematiky proto považuji za nutné jej alespoň stručně nastínit už na samotném začátku práce. Budu se zabývat jak předpoklady rozvoje trhu s kaučukem, tak důvody, kvůli kterým se násilné vykořisťování tolerovalo. Zaměřím se také na vzestup Julia Césara Arany, jednoho z nejvýznamnějších obchodníků, jehož literární protějšek se objevuje v obou dílech. Vedle následného vývoje závěrem zmíním i to, jaké měla kaučuková horečka důsledky.

Následující dvě kapitoly budou věnovány analýze zmíněných románů. V úvodu vždy nejprve stručně představím autora a dané dílo. Zaměřím se také na literární prostředky a metody, které mají umocnit autenticitu románových výpovědí. Nejrozsáhlejší část bude tvořit detailní rozbor motivů, pomocí nichž je čtenáři problematika představena. Jednotlivé podkapitoly budou věnovány způsobu, kterým díla vykreslují indiány i jejich vykořisťovatele, v případě *Keltova snu* se navíc detailněji zaměřím na popis fungování obchodu s kaučukem.

Při analýze obou děl bude věnována pozornost i tomu, nakolik blízký je vztah mezi románovým příběhem a historickou realitou. Oba autoři při tvorbě svého díla vycházeli (alespoň částečně) ze skutečných událostí. V každém z románových příběhů se navíc objevují, v některých případech dokonce aktivně vystupují, reálné osobnosti. Sepjetí s objektivní realitou je užší v případě *Keltova snu*, jehož hlavní hrdina je literárním ztvárněním britského diplomata Rogera Casementa. Úvodem bych chtěla předestřít východisko, ze kterého budou pramenit i mé následující úvahy. Osobně považuji za vhodné striktně odlišovat Casementa jako skutečnou historickou osobnost na straně jedné a

fikční postavu na straně druhé. V mé práci se proto budu snažit udržet linii mezi faktickou historickou realitou a fiktivním románovým světem co nejvíce zřejmou.

V závěru porovnám poznatky z předchozích částí práce. Ačkoli je v románech pro umocnění věrohodnosti užito odlišných literárních prostředků, ve výsledku na čtenáře působí stejně intenzivně. Paralely lze pozorovat také u hlavních hrdinů, přestože to nemusí být na první pohled zřejmé. Mnoho společného ale měli i sami autoři. Oba totiž měli možnost podniknout výpravu do pralesa, která pro ně byla důležitou zkušeností a formovala jejich následnou literární tvorbu.

Důvodů, proč jsem se rozhodla pro zpracování daného tématu bakalářské práce, bylo hned několik. Již při první četbě příběhů mě šokovala závažnost v románu vykreslených zločinů. Obdobně silným zážitkem pro mě byl i způsob, kterým tuto tragickou historickou etapu obě díla přibližují. Jako studentce práv je mně navíc problematika lidských práv velmi blízká. O násilnostech kaučukové horečky jsem donedávna měla pouhé minimum znalostí, a právě tvorba bakalářské práce pro mě byla příležitostí, jak tento nedostatek nahradit. Věřím, že obdobně přínosná bude i pro každého čtenáře.

2 Historické okolnosti

2.1 Předpoklady

Světový průmysl se v průběhu celého 19. století rychle vyvíjel. V důsledku objevů a technologických inovací, které reagovaly na potřeby tehdejší společnosti, se pružně měnila také poptávka po průmyslově lukrativních surovinách. Mezi nové vynálezy patřil i bicykl a automobil. Hlavní surovinou pro výrobu gumových obručí i pneumatik je kaučuk, což bylo hlavní příčinou nárůstu zájmu o něj. Souběžně s tím však rostla i jeho cena. Pro mnoho osob toužících po zbohatnutí se v důsledku tohoto vývoje objevily nové ekonomické příležitosti.

Pro Amazonii nebyla těžba *černého zlata* první horečkou. Oblast zažila v průběhu 2. poloviny 19. století ekonomickou prosperitu díky poptávce po kůře chininovníku, kvůli postupnému vyčerpání zdrojů ale neměla dlouhého trvání.¹ Vzniklá infrastruktura a lidé, kteří toužili po opětovném zisku, představovali ideální předpoklady pro uspokojení budoucí poptávky po kaučuku.

Nejdůležitějším předpokladem však byla levná pracovní síla. Pralesy ukrývaly nejen vytoužené bohatství, ale především velké množství původních obyvatel. Ti se kvůli své nevinnosti bohužel rychle stali nástrojem silnějších jedinců, kteří se rozhodli tyto primitivní osoby „civilizovat“ a využít je k ekonomickému zisku.

2.2 Rozvoj těžby kaučuku, vzestup J. C. Arany

Zdrojem kaučuku jsou stromy rodu kaučukovníku. V jihoamerické oblasti byl pro získávání drahocenné suroviny nejdůležitější kaučukovník brazilský, který roste na území rozprostírajícím se na jih od toku řeky Amazonky až po západní svahy Kordiller na území Peru.² Tři čtvrtiny tohoto území ale připadají na Brazílii, tudíž je naprosto zřejmé, kdo byl ve vývozu kaučuku jihoamerickou velmocí.³ Nejdůležitější oblastí se stal brazilský stát Pará v ústí Amazonky a brazilské město Manaus na jejím středním toku. Horní tok Amazonky se ale rozprostírá na území Peru (a okrajově také Kolumbie), i to si proto na trhu s černým zlatem vydobylo důležitou roli. Stěžejním a zároveň nejrychleji rostoucím městem bylo Iquitos, které mělo před vypuknutím horečky (v roce 1860) pouhých 400

¹ Viz PINEDA CAMACHO, Roberto. *La casa Arana en el Putumayo*. [online]. [cit. 2021-05-02]. Dostupné z: <<https://www.banrepcultural.org/biblioteca-virtual/credencial-historia/numero-160/la-casa-arana-en-el-putumayo>>.

² Viz JÜNGER, Wolfgang. *Zápas o kaučuk*. Přel. Viktorin Klid. 2. vyd. Praha: Orbis, 1943, s. 53.

³ Tamtéž, s. 53.

obyvatel, do roku 1887 se tento počet zdesetinásobil a již na přelomu století dosáhla jeho populace počtu 10 tisíc jedinců.⁴

S rozvojem těžby na území mezi Peru a Kolumbií je spjato několik osob. V oblasti mezi řekami Putumayo a Caquetá, na hranicích Peru a Kolumbie, byl hlavou obchodu s kaučukem Julio César Arana.⁵ Ten se v Iquitos usadil v roce 1889 a postupně začal spolupracovat s kolumbijskými *caucheros*, díky čemuž se jeho vliv dostal až do povodí Putumaya.⁶ Kvůli nepřístupnému terénu a absenci efektivní státní moci jednotlivé regiony nebyly nijak oficiálně vytyčeny,⁷ jejich hranice se totiž přirozeně měnily podle vlivu momentálně nejsilnější osobnosti. To zároveň umožnilo nově příchozím ziskuchtivcům libovolně se pohybovat podle potřeby, bez ohledu na státní území.

Kolumbijci se do povodí Putumaya vydávali již dříve (viz kapitola 2.1), po nárůstu zájmu o kaučuk se pouze adaptovali na nově vyhledávanou surovinu. Od 80. let 19. století se proto usadili u Putumaya, v oblasti bohaté na kaučukovníky.⁸ Toho využil Arana a začal mezi Iquitos a putumayskými stanicemi zajišťovat pravidelné lodní linky, které Kolumbijcům dovážely potřebné zboží a při zpáteční cestě odvážely výtěžky.⁹ Ačkoli se z počátku jednalo o spolupráci, brzy se díky svým schopnostem dostal do popředí:

Okolo roku 1896 podnik Arana Hermanos navázal s kolumbijskými „caucheros“ obchodní styky. Tyto původně reciproční vztahy byly ukončeny akvizicí téměř všech kolumbijských osad ze strany Arana Hermanos.¹⁰

Díky vzkvétajícím obchodům se jeho vliv neustále zvětšoval. Původně rodinná společnost *J. C. Arana y Hermanos*, která zastřešovala desítky putumayských kaučukových stanic, se v roce 1907 přeměnila v *The Peruvian Amazon Rubber Company*

⁴ Tamtéž, s. 67.

⁵ Viz CHIRIF, Alberto. Imaginario sobre el indígena en la época del caucho. In *Imaginario e Imágenes de la época del caucho: Los sucesos del Putumayo*. Ed. Alberto Chirif – Manuel Cornejo Chaparro. Lima: CAAAP–IWGIA–UPC, 2009, s. 18.

⁶ Viz SALAZAR PAIVA, Jesús Franco. Los crímenes y la extracción sin futuro: el caso de la explotación cauchera en el Putumayo (1880-1915). *Revista del Instituto Riva-Agüero*, 2019, vol. 4, núm. 2, s. 92.

⁷ Tamtéž, s. 92.

⁸ Viz VILLEGAS, Jorge – BOTERO, Fernando. Putumayo: Indígenas, caucho y sangre. *Cuadernos Colombianos*, 1979, vol. 3, s. 535.

⁹ Tamtéž, s. 536.

¹⁰ „...cerca de 1896, la firma de Arana Hnos. abrió negocios de comercio con estos “caucheros” colombianos. Estos negocios recíprocos crecieron y terminaron con la adquisición de casi todos los asentamientos colombianos por la firma de Arana Hnos.”

CASEMENT, Roger. Carta n° 9 del Cónsul General Casement a Sir Edward Grey. In *Libro Azul Británico: Informes de Roger Casement y otras cartas sobre las atrocidades en el Putumayo*. Ed. Manuel Cornejo Chaparro – Alejandro Parellada. 1. vyd. Lima: CAAAP–IWGIA, 2011, s. 79.

se sídlem v Londýně.¹¹ Tímto počinem se z Aranova podniku stal formálně britský subjekt, což se mu v následujících letech stalo i osudným.

2.3 *Využívání domorodých obyvatel – (ne)udržitelný jev?*

Nevidaně vysoké ekonomické zisky umožnil jeden velmi důležitý faktor: práce domorodého obyvatelstva. Těla indiánů se po dlouhá staletí adaptovala na život v drsném prostředí pralesa. Díky tomu se v něm, na rozdíl od nově příchozích, dokázali velmi snadno pohybovat. Kvůli nevinnému uvažování se později stali snadno ovladatelným nástrojem v rukou silnějších. Nově příchozím totiž bylo zřejmé, že původní obyvatelstvo nemá ponětí o poměrech v moderní společnosti. Už první kolumbijští sběrači kaučuku využili levnou pracovní sílu indiánského kmene Huitotů, který pobýval právě v oblasti Putumaya.¹² Kvůli tehdejšímu chápání civilizovanosti byli domorodci považováni spíše za zvíře nežli za lidského tvora (viz kapitola 4.7). Od okamžiku „přivlastnění“ se tak stali součástí pozemku, který jejich nový pán okupoval. Jejich se osud následně odvíjel od toho, komu v dané chvíli území patřilo. V důsledku pozdějšího skupování kaučukovníkových lesů se dostali i do vlastnictví J. C. Arany.

Celý systém spočíval na výměnném obchodu. Nově příchozí nabízeli indiánským kmenům zboží, za které si od nich vybírali odpovídající množství kaučuku. Vztahy se však mnohdy nenavazovaly snadno, a ještě hůře se udržovaly při případné neochotě domorodců spolupracovat. V takových případech přišlo na řadu fyzické donucení, které však mnohdy, v důsledku různých faktorů, dosáhlo nepředstavitelné intenzity. Páchaným násilnostem se podrobně věnuje kapitola 4.5 této práce.

A jak se mohl tento systém, jenž mohl v některých případech připomínat až otrokářství, udržet po dlouhá léta? Pro pochopení problému je nutné vzít v potaz tehdejší regionální a společenské poměry.

Zásadním důvodem byla absence státní moci. Z mapy to sice není zřejmé na první pohled, ale kvůli tisícům kilometrů neprostupného pralesa byla oblast Putumaya z centra Peru paradoxně vzdálenější, než metropole na druhé straně světa:

Časově bylo vzdáleno (Iquitos) od Limy více než Evropa a Spojené státy a kdo se tam chtěl dostat, musil zajet do Panamy, odtud dále přes Barbados do Pará a pak se plavit skoro 4000 kilometrů proti proudu po Amazonce.¹³

¹¹ Viz CASEMENT, Roger. Carta n° 8 del Cónsul General Casement a Sir Edward Grey. In *Libro Azul Británico: Informes de Roger Casement y otras cartas sobre las atrocidades en el Putumayo*, s. 45.

¹² Viz VILLEGAS, Jorge – BOTERO, Fernando. Cit. d., s. 535.

¹³ Viz JÜNGER, Wolfgang. Cit. d., s. 68.

Peruánská vláda proto nebyla schopna nad tak vzdáleným regionem efektivně vykonávat státní moc a všechny peruánské zákony či nařízení byly pro tamní obyvatelstvo jen bezcenným kusem papíru. V oblasti naopak stále platilo původní zvykové právo, které bylo ku prospěchu přirozeně silným a bezcharakterním osobnostem.

Julio César Arana bezesporu byl jedním z těchto charismatických jedinců. Díky svým praktikám se mu podařilo podmanit si území s kaučukovníky, a to včetně domorodých obyvatel. Nyní je jeho činnost hodnocena ve světle pozdějších odhalení a obvinění, tehdy se něj ale pohlíželo jinak. Do putumayské oblasti přilákal pozornost zahraničí a města vzkvétala. S počty návštěvníků rostla také poptávka po službách, díky kterým bohatlo i tamní (nedomorodé) obyvatelstvo. Vládě navíc zajistil upevnění peruánského vlivu na úkor Kolumbie, jelikož sama neměla dostatečné prostředky pro efektivní obranu špatně přístupných hranic země.

Jednání s domorodci bylo tolerováno také kvůli tehdejšímu společenskému diskurzu. Chápání civilizace bylo na přelomu 19. a 20. století stále ovlivněno staletími kolonizace, a především myšlenkou nutnosti šíření pokroku moderní západní kultury. V tomto pojetí měl tamní zaostalé obyvatelstvo spasit právě rozvoj obchodu, ve kterém údajně spočívala bohatší, a tudíž i lepší budoucnost. Užívání násilí tak bylo tolerováno na základě zásady *účel světí prostředky*. Ve stejném duchu byla mnohými vykládána i soudobá teorie společenského darwinismu¹⁴. Silný jedinec má podle ní právo potírat slabé a primitivní, jelikož jedině tak může jít lidstvo ve svém vývoji stále kupředu.

2.4 Místní a mezinárodní reakce

Reakce na sebe však nenechaly dlouho čekat a postupně se začala objevovat nejrůznější svědectví o krutých praktikách obchodníků s kaučukem. Zlomový okamžik nastal v roce 1907. Peruánský novinář Benjamín Saldaña Roca totiž v regionálních denících *La Felpa* a *La Sanción* publikoval články, ve kterých veřejně kritizoval jednání Aranovy společnosti, zejména zločiny páchané na putumayských indiánech.¹⁵ Tyto zprávy se díky americkému inženýrovi Hardenburgovi dostaly až k britské Společnosti proti otroctví a také do londýnského časopisu *Truth*, který v roce 1909 o problému publikoval několik článků.¹⁶ Na základě toho se o problému dozvědělo britské Ministerstvo zahraničí, které se rozhodlo celou věc prošetřit.¹⁷ Peruánská amazonská kaučukovníková společnost

¹⁴ Viz SALAZAR PAIVA, Jesús Franco. Cit. d., s. 90.

¹⁵ Viz CHIRIF, Alberto. *Imaginario sobre el indígena en la época del caucho*, s. 19.

¹⁶ Viz SALAZAR PAIVA, Jesús Franco. Cit. d., s. 99.

¹⁷ Viz CHIRIF, Alberto. *El auge del caucho o el juego de las apaiencias*. In *Libro Azul Británico: Informes de Roger Casement y otras cartas sobre las atrocidades en el Putumayo*, s. 8.

totiž byla akciovou společností registrovanou v Londýně a většinu jejích akcionářů tvořili právě britští občané. Do oblasti vyslala Rogera Casementa, který jménem Velké Británie již dříve prošetřoval zločiny páchané v souvislosti s těžbou kaučuku v belgickém Kongu. Výsledkem jeho několikaměsíční návštěvy oblasti Putumaya v roce 1910 byla oficiální zpráva pro britského ministra zahraničí, ve které potvrdil pravdivost všech dosavadních zpráv o páchání zločinů na původním obyvatelstvu.

Kvůli zcela jednoznačnému závěru byla peruánská vláda nucena začít situaci řešit. Do Iquitos vyslala v roce 1911 vyšetřovací komisi z Limy, v jejímž čele stanul věhlasný soudce Carlos Valcárcel. Ten se již dříve aktivně snažil o sjednání spravedlnosti. Na jeho žádost se obnovilo soudní řízení, kterou již v roce 1907 zahájil novinář Roca, avšak po několik let jej místní instituce neřešily.¹⁸ Úkolem komise bylo osobně navštívit oblast Putumaya a zaslat do Limy oficiální stanovisko. Kvůli náhlé nemoci soudce Valcárcela se na výpravu nakonec osobně vydal jeho zástupce Rómulo Paredes.¹⁹ I jeho závěr jednoznačně potvrdil oficiální stanovisko britského vyšetřovatele. V reakci na to vypracoval soudce Valcárcel seznam zaměstnanců společnosti, kteří měli být zatčeni.²⁰

Žádná skutečná změna však ani po nátlaku Velké Británie a Spojených států amerických nenastala. Situace domorodců byla i nadále tragická a nedošlo ani k potrestání viníků. Ti, kteří se původně snažili o nápravu, od toho z různých důvodů opustili. Soudci Valcárcelovi byl případ za zvláštních okolností odebrán, i předtím navíc čelil nejrůznějším administrativním překážkám, falešným obviněním proti jeho osobě či dokonce pokusům o vraždu.²¹ Britská vláda se proto rozhodla Casementovu zprávu zveřejnit. Do té doby se totiž jednalo o tajný dokument, který vláda poskytla pouze některým osobám či institucím. Zpráva, které se po publikaci začalo přezdívat *Modrá kniha (Blue book)*, měla mezi čtenáři velký ohlas. Za své zásluhy pro vlast si Roger Casement v roce 1911 vysloužil rytířský titul.

Vláda Velké Británie se však rozhodla problém dále řešit. V roce 1912 byla v parlamentu vytvořena vyšetřovací komise, která měla provést výslechy nejvyšších představitelů Peruánské amazonské společnosti. Jejím úkolem bylo zjistit, zda britští ředitelé Aranovy společnosti nesou odpovědnost za zločiny páchané na domorodém obyvatelstvu. Na jednotlivá slyšení se vedle zástupců společnosti (včetně majoritního

¹⁸ Viz CHIRIF, Alberto. Imaginario sobre el indígena en la época del caucho. In *Imaginario e Imágenes de la época del caucho: Los sucesos del Putumayo*, s. 19.

¹⁹ Viz SALAZAR PAIVA, Jesús Franco. Cit. d., s. 103-104.

²⁰ Viz JEROME, Lucien. Carta n° 26 del Sr. Jerome a Sir Edward Grey. In *Libro Azul Británico: Informes de Roger Casement y otras cartas sobre las atrocidades en el Putumayo*, s. 282.

²¹ Viz SALAZAR PAIVA, Jesús Franco. Cit. d., s. 104.

akcionáře J. C. Arany) dostavilo i mnoho jiných svědků, mezi nimi byl i americký inženýr Hardenburg či sám sir Roger Casement.²² Kvůli vypuknutí první světové války se však pozornost společnosti přesunula jinam a tento problém se odsunul do pozadí.

2.5 *Následný vývoj a důsledky*

Řešení problematického zacházení s domorodým obyvatelstvem se nakonec dostavilo přirozeně. Kaučuková horečka totiž postupně ztrácela na intenzitě, až dospěla ke svému definitivnímu konci. Hlavní příčinou ztráty zájmu o jihoamerický kaučuk byly převedším nové, lukrativnější zdroje.²³ Velká Británie využila svých kolonií v jihovýchodní Asii a začala na jejich území pěstovat kaučukovníky. Systém získávání kaučuku navíc nebyl dlouhodobě udržitelný, připomínal spíše vášnivý hon za rychlým bohatstvím.²⁴ S odlivem zahraničních investorů se po dlouhá léta rušná oblast Putumaya opět ponořovala do ticha. Ziskuchtivci přicházeli o své výdělky a mnozí z nich proto region raději opustili. Vykořisťované indiánské kmeny tak opět získávaly svobodu.

Společnost J. C. Arany sice musela za doby svého působení čelit nejrůznějším překážkám, nakonec však fungovala až do konce třicátých let.²⁵ Ani mezinárodní skandál, který nastal v důsledku Casementových zpráv, ani kritika v románu *La Vorágine* od kolumbijského spisovatele J. E. Rivery ji nedokázaly porazit. Většina zaměstnanců, kteří podle svědectví měli nést vinu za páchané násilnosti, se bohužel nikdy nedostala před soud. Sjednání spravedlnosti bylo kvůli putumayským společenským poměrům složité a zdouhavé. Veškeré instituce navíc byly i po všech událostech v moci J. C. Arany a jeho společníků, ti se proto ničeho neobávali. To jasně dokládá i vzpomínka samotného soudce Valcárcela: „5. srpna 1911 jsem prefekta požádal o zadržení Pabla Zumaety... i přes to se Zumaeta po několik dní veřejně procházel po Iquitos, aniž by byl zadržen.“²⁶ Mnoho viníků také uteklo do zahraničí (nejčastěji do Brazílie), kde se ukrývali před spravedlností.

Obdobný scénář nastal i u nejvýraznější osoby putumayského obchodu s kaučukem. Julio César Arana, který o páchaných násilnostech musel zřejmě vědět, za své jednání nikdy nepřevzal odpovědnost. Jeho činnost byla i po veřejných obviněních Peruánci vyzdvihována jako skvělý příklad úspěchu moderního člověka:

²² Viz PINEDA CAMACHO, Roberto. Cit. d.

²³ Viz CHIRIF, Alberto. *Explotación del caucho y traslado de población indígena*. [online]. [cit. 2021-05-03]. Dostupné z: <<https://www.servindi.org/actualidad/73555>>.

²⁴ Viz SALAZAR PAIVA, Jesús Franco. Cit. d., s. 91

²⁵ Viz PINEDA CAMACHO, Roberto. Cit. d.

²⁶ „El 5 de agosto de 1911 oficié al prefecto de Loreto para que hiciese capturar al gerente Pablo Zumaeta... y a pesar de eso, Zumaeta se paseó públicamente en Iquitos por varios días sin ser capturado...“ VALCÁRCEL, Carlos. *El proceso del Putumayo y sus secretos inauditos*. Iquitos: IWGIA, 2004, s. 109.

Významný patriot a bohatý obchodník z Loreta, pan Julio C. Arana... civilizoval celou řeku Putumayo a svým talentem a výnosy rozvinul obchod i na jeho dvou přítocích, kterými jsou Cara Paraná a Iga Paraná.²⁷

Jeho neslábnoucí oblibu dokládá i jeho politické působení – ve dvacátých letech byl zvolen loretským senátorem.

Kaučuková horečka se do dějin amazonské oblasti zapsala spíše negativně. Ačkoli umožnila rychlý ekonomický zisk, měla závažné důsledky, které přetrvávaly po mnoho následujících let. Bezesporu nejvýraznější vliv měla na indiánskou populaci. Jak dokazují historické prameny, během několika let se výrazně snížily počty příslušníků domorodých kmenů. Francouzský badatel Robuchon odhaduje, že Aranova společnost měla na počátku století ve vlastnictví přibližně 50 tisíc indiánů.²⁸ Zcela jiný počet však uvádí soudce Rómulo Paredes. V závěrečné zprávě z jeho vyšetřování v roce 1911 se uvádí, že odhadovaný počet domorodců v oblasti Putumaya nepřevyšuje osm tisíc jedinců.²⁹ Příčinou úbytku indiánů byly vedle páchaných násilností a vražd i nemoci, které s sebou přinesli příchozí ziskuchtivci. Obdobně závažný důsledek měla kaučuková horečka i na přírodu. Vášnivý hon za bohatstvím představoval velký a nesystematický zásah do křehkého amazonského ekosystému.

²⁷ „El notable patriota y rico comerciante de Loreto, don Julio C. Arana... ha sido el civilizador de todo el río Putumayo y el que con su talento y capitales ha hecho florecer el comercio en sus dos más hermosos afluentes, que son el Cara Paraná y el Iga Paraná.”

HIDELBRANDO, Fuentes. *Loreto. Apuntes geográficos, históricos, estadísticos, políticos y sociales*. Lima: La Revista, 1908, 2. svazek, s. 113.

²⁸ Viz CASEMENT, Roger. Carta n° 9 del Cónsul General Casement a Sir Edward Grey. In *Libro Azul Británico: Informes de Roger Casement y otras cartas sobre las atrocidades en el Putumayo*, s. 75.

²⁹ Viz PAREDES, Rómulo. Los informes del Juez Paredes. In *Imaginario e Imágenes de la época del caucho: Los sucesos del Putumayo*, s. 111.

3 Vír (La vorágine)

3.1 José Eustasio Rivera

José Eustasio Rivera se narodil v roce 1888 v kolumbijském městě Neiva, nacházejícím se na břehu řeky Magdaleny. Jeho rodný kraj a malebná příroda mu přirostly k srdci, a měly bezesporu vliv na formování jeho osobnosti a na jeho budoucí uměleckou tvorbu. Ačkoli pocházel z velké rodiny, dostalo se mu řádného vzdělání. Absolvoval učitelský ústav a následně právnickou fakultu na bogotské univerzitě. Nejprve se stal školním inspektorem. Při práci v regionu obklopeném přírodou si dělal podrobné poznámky o životě na venkově, které mu později posloužily jako základ pro psaní knihy.

V roce 1922 byl spolu s dalšími odborníky z Kolumbie a Venezuely zvolen členem komise pro pohraniční spory mezi Kolumbií a Venezuelou. Jejím úkolem bylo zaměřit přímo v nejdlehlších místech země státní hranici. Díky tomu se dostal do pralesa v okolí řek Orinoka a Amazonky na jihovýchodě země. Při cestě poznal chaotické a nehostinné prostředí pralesa, ve kterém vládla chamtivost. Ta způsobila až šílený hon za bohatstvím doprovázený násilím. Po návratu a neúspěšné kandidatuře na post senátora se rozhodl podat svědectví o tom, co prožil, formou literárního díla. V roce 1924 dokončil román dokumentární povahy, jehož námět vycházel z vlastních zážitků z předchozích let, a skrze který se snažil upozornit na otřesné životní podmínky sběračů kaučuku v nejhlubším nitru amazonských pralesů. Jeho životní cesta skončila relativně brzy, zemřel v roce 1928 v New Yorku po několika dnech strávených v kómatu, které bylo následkem utrpeného záchvatu.

Riverova literární tvorba není rozsáhlá, napsal pouze dvě díla. Jeho prvotinou byla básnická sbírka *Zaslíbená krajina (Tierra de promisión)*, vydaná roce 1921. O tři roky později dopsal své nejvýznamnější dílo, román *Vír (La vorágine)*. Ačkoli jsou díla žánrově odlišná, spojuje je tematika divokého pralesa a nekonečných stepí. V obou se navíc projevuje poetičnost, i v románu je drsné a naturalistické líčení nevlídného prostředí pralesa kompenzováno poetickými popisy flory, fauny a divoké krajiny.

3.2 Stručný děj románu

Román vypráví příběh mileneckého páru, který se na útěku před společností dostane do víru amazonského pralesa. Ačkoli se cesty Artura Covy a milenky Alicie v části příběhu rozdělí, oba při své cestě na vlastní kůži zažijí drsné prostředí amazonského pralesa.

Po tom, co bogotský básník Arturo Cova svede Alicii, se spolu rozhodnou utéct. Rodiče chtějí dívku provdat za staršího muže, ta však podlehne kouzlu Covy a vydá se s ním na útěk. Odjíždí do oblasti kolumbijské savany, kde se znavení cestou zastaví na usedlosti La Maporita. Oblíbí si její majitele, paní Griseldu a jejího muže Fidela Franca, a několik dní zde proto setrvají. V tuto dobu se na usedlosti objeví také obchodník Barrera, který Alicii i Griseldu svým šarmem láká, aby s ním odjely hledat kaučuk. Ženy nakonec nabídkám podlehnou a bez vědomí mužů odjíždí s obchodníkovou výpravou do pralesa.

Cova se v touze po pomstě společně s Francem vydává ve stopách výpravy. Oběma totiž bylo zřejmé, že Barrera má s ženami zlé úmysly a že je hodlá využít pouze ke svému zisku. V drsném a nevlídném prostředí pralesa jsou kvůli neznalosti odkázáni na indiánské průvodce, kteří je postupně kvůli obavám o život opouští. Osudovým se jim stane setkání se starcem Clementem Silvou.

Stařec jim vypráví svůj strastiplný příběh. Již několik let putuje pralesem ve stopách ztraceného syna Luciana. V touze po jeho nalezení čelí nejrůznějším výzvám, dobrovolně se navíc nechává najmout jako sběrač kaučuku, aby získal jakoukoli informaci o něm. Postupem času se dozvídá, že Luciano je již po smrti. I přes to však v cestě pokračuje dál, aby si domů odnesl alespoň jeho ostatky. Po setkání s muži se rozhodne přidat se k nim. Společně čelí Zoraidě Ayramové, neúprosné obchodnici s kaučukem, kterou chtějí využít ve svůj prospěch. To se jim podaří ve chvíli, kdy se dozví o Zoraidiných tajných obchodech s Barrerou. Díky tomu se totiž dostanou k paní Griseldě a s ní následně utečou.

Společně se jim podaří najít Alicii, kterou vysvobodí z Barrerovy moci. Falešný obchodník za své skutky zaplatí životem. Alicie z rozrušení porodí dítě, které na počátku cesty počala s Covou. V závěru příběhu celá výprava očekává příjezd konzula. Dříve vyslaný stařec mu měl předat Covovy rukopisy a informovat jej o nesnázích skupiny. Konzulovi nakonec zanechají písemný vzkaz a kvůli bezpečnosti se raději odeberou do pralesa, kde chtějí založit tábor. Z divočiny se však nikdy nevrátí, jelikož příchozí zachránci je nedokážou najít.

3.3 Prostředky umocňující autenticitu

Příběh nabízí detailní obraz tragické situace, která byla důsledkem chorobné touhy po kaučukovém bohatství. Aby spisovatel zintenzivnil čtenářův prožitek, využil v průběhu děje nejrůznějších prostředků, kterými učinil románovou výpověď věrohodnější.

Román je vystaven formou rámcového vyprávění, pro které je charakteristické „vlození několika dalších příběhů do příběhu prvního.“³⁰ Dílo je koncipováno jako literární ztvárnění „nalezených“ rukopisů Artura Covy, což se čtenář dozvídá již na prvních stránkách knihy. Samotnému příběhu totiž předchází krátký úvod, jenž tvoří dopis J. E. Rivery adresovaný ministroví:

De acuerdo con los deseos de S. S. he arreglado para la publicidad los manuscritos de Arturo Cova, remitidos a ese Ministerio por el Cónsul de Colombia en Manaos.³¹

Na Vaše přání jsem připravil k tisku rukopisy Artura Covy, jež kolumbijský konsul v Manausu zaslal Vašemu ministerstvu.³²

Rivera tímto způsobem rozehrává hru se čtenářem. Diváka se totiž už před začátkem příběhu snaží přesvědčit o tom, že fiktivní příběh Artura Covy není pouhým výplodem spisovatelovy fantazie, nýbrž písemně doloženou skutečností. Vytváří se tím „narativní rámec, uvádějící čtenáře do narativní situace, kterou se motivuje vyprávění,“³³ který je navíc „od textu oddělen graficky a zároveň svým žánrem a kódem výpovědi.“³⁴ V dopise navíc spisovatel vysvětluje i komplikace, se kterými se v průběhu psaní musel potýkat. Žádné Covovy rukopisy se ve skutečnosti nikdy nenalezly a problémy při jejich zpracovávání proto nemohly logicky nastat. Tyto taktiky ale silně působí na čtenářovo vnímání, ten proto (často nevědomky) považuje literární výpověď za autentickou.

K nalezenému rukopisu jako jednomu ze způsobů rámcování Daniela Hodrová dále dodává, že obvykle je vedle předmluvy obsažen také doslov.³⁵ K *Víru* je skutečně připojen i epilóg, který z pohledu nezúčastněných osob informuje o tom, jak příběh románových postav dopadl. Obsahově navazuje na prolog a stejně jako on silně působí na čtenářovo vnímání. Autorovi umožňuje zakončit rozehranou hru na „faktičnost“, a tím také zintenzivnit prožitek z právě dočteného díla.

Ústředním vypravěčem je básník Arturo Cova, který je autorem údajně nalezených rukopisů. Vyprávěním v první osobě čtenáři subjektivně přibližuje svou cestu z prostředí města do drsného pralesa. Je hrdinou přemýšlivým, velkou část díla proto tvoří jeho vnitřní myšlenkové pochody. Díky jeho poetickému cítění se v románu objevují také lyrické

³⁰ VLAŠÍN, Štěpán, et al. *Slovník literární teorie*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 180.

³¹ RIVERA, José Eustasio. *La vorágine*. Caracas: Biblioteca Ayacucho, 1993, úvod. Všechny další citáty jsou z tohoto vydání.

³² RIVERA, José Eustasio. *Vir*. Přel. Zdeněk Hampejs a Marcela Svobodová. Praha: Československý spisovatel, 1955, úvod. Všechny další citáty jsou z tohoto vydání.

³³ HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu-- : poetika literárního díla 20. století*. 1. vyd. Praha: Torst, 2001, s. 432.

³⁴ Tamtéž, s. 432.

³⁵ Tamtéž, s. 435.

popisy krajiny kolumbijské savany a panenského pralesa. Detailní popisy myšlenek hrdiny i světa kolem něj v divákovi vyvolávají pocit, že i on se v průběhu čtení stává jedním z hrdinů románu.

Místy však Arturo Cova ustupuje do pozadí a přenechává slovo jiným. V průběhu děje se vystřídá několik vypravěčů a každý z nich čtenáři přibližuje své vlastní zážitky. Stařec Clemente Silva vypráví o tragickém hledání ztraceného syna, Helí Mesa líčí osud nešťastníků oklamaných falešným Barrerou a Ramiro Estévez informuje o násilnostech ve vesničce San Fernando. Věrohodnost výpovědi zvyšuje fakt, že všichni vypravěči se jimi líčených událostí osobně účastnili. Vystupují zároveň jako postavy vyprávěných příběhů, podle klasifikace Gérarda Genetta je tudíž lze označit za vypravěče homodiegetické:

Mezi vypravěčem a postavou stanovuje znaménko rovnosti lingvistickou identitu mezi subjektem výpovědního aktu a subjektem výpovědi samé. Tato identita je charakterizována použitím první osoby jednotného čísla (já)...³⁶

Za obsahově nejvýznamnější lze označit vyprávění Clementa Silvy, který čtenáři přibližuje zločiny páchané na sběračích kaučuku. Pro zvýšení věrohodnosti jeho výpovědi použil autor románu zdánlivě nepostřehnutelný prostředek: učinil ze starce hrdinu jeho vyprávění. Tím se od odlišuje od ostatních, kteří diváka informují z pozice nestranného pozorovatele či svědka. Všichni tak sice jsou vypravěči homodiegetickými, jen stařec Silva ale naplňuje i charakteristiku vypravěče autodiegetického.³⁷ Výpověď hlavního hrdiny je pak pro čtenáře mnohem více věrohodná.

Autor mohl román koncipovat jinými způsoby. Jediným vypravěčem mohl být hlavní hrdina Arturo Cova, jenž by v rukopisu svými slovy tlumočil informace od jiných osob. Díky zařazení více vypravěčů je však čtenáři nabízen pohled různorodých postav z rozdílných sociálních skupin. Každá z nich vlastním hlasem představuje své zážitky, které však pojí jednotící prvek: všechny divákovi přibližují krutou realitu kaučukové horečky. Románová výpověď se tak výrazně rozšiřuje, namísto individuálních vzpomínek jediného člověka představuje paměť kolektivní.

José E. Rivera se však rozhodl autentičnost umocnit i jiným, netradičním prostředkem. K prvnímu vydání románu totiž přidal i tři fotografie. Podle popisků měla první zobrazovat Artura Cova, druhá sběrače kaučuku při nařezávání kaučukovníku a třetí

³⁶ GENETTE, Gérard. *Fikce a vyprávění*. Brno: Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2007, s. 60.

³⁷ Viz MACURA, Vladimír – JEDLIČKOVÁ, Alice (eds.). *Přívodce po světové literární teorii 20. století*. 1. vyd. Brno: Host, 2012, s. 268.

starce Silvu. Jejich věrohodnost ale vyvrátil Neale-Silva, který označil osobu na první z nich za samotného spisovatele a zbývající dvě fotografie za pohledy zakoupené zřejmě Manausu.³⁸ V dalších vydáních však zmíněné snímky již chyběly. Podle A. Arochy mohla být jedním z možných důvodů snaha o zpochybnění autenticity:

Fotografie umocňovaly dokumentární povahu díla, která nebyla pro tehdejší politiky a vládnoucí osoby příliš potěšující. Veřejně totiž odsuzuje společenskou realitou, kterou jak národní, tak mezinárodní společenství chtěla umlčet.³⁹

3.4 *Obraz pralesa*

Prales zastává v příběhu velmi důležitou roli. Lyrické popisy jej vykreslují natolik živě, že se čtenáři jeví jako téměř svébytná existence. Díky tomu ho lze zařadit až na úroveň postav. V celkovém vyznění textu má právě kvůli této vlastnosti schopnost působit na osoby, které do prostředí pralesa zavítají. Ovlivňuje jejich psychiku i chování. V důsledku toho lze prostředí považovat za jeden z důvodů, proč vůbec mohly nastat události, které jsou v románu reflektovány.

To, nakolik silné a nespoutané je prostředí pralesa, předznamenává už samotný název knihy. Titul *Vir* sice čtenáři na první pohled nic nepřiblíží, v průběhu děje se však jeho význam postupně vyjasňuje. Od chvíle, kdy se postavy dostanou z rovinaté savany do prostředí divokého pralesa totiž všechno okolo nich nabývá na rychlosti a zároveň i na intenzitě. Dostatečně výstižný je v tomto ohledu výrok Covy: “Y por este proceso – ¡oh selva! – hemos pasado todos los que caemos en tu vorágine” (145) („A tímto procesem jsme prošli, ó praleso, všichni, kdo jsme se ocitli v tvém víru“) (178).

Nejdůležitějším motivem je v tomto případě způsob, kterým prales působí na psychiku postav. Ty s postupem času blouzní a začínají trpět úzkostmi a horečkami, které u některých z nich způsobují až halucinace. Kvůli neustále se opakující scénarii tíživých korun stromů a spleťtých uliček pralesního labyrintu se u většiny osob dříve či později projeví omámení pralesem. Tento jev je v románu vykreslen v několika scénách. Při svém vyprávění stařec Silva popisuje útěk skupiny sběračů, v jehož čele sám stál. Označuje jej za pochod šílenců, jelikož každého z nich prales v různé podobě očaruje. I jediné slovo o tom, že by mohli být ztraceni, ve sběračích probudilo zuřivou touhu okamžitě zavraždit

³⁸ Viz NEALE-SILVA, Eduardo. *Horizonte humano: Vida de José Eustasio Rivera*. 2. vyd. Mexiko: Fondo de Cultura Económica, 1986, s. 297.

³⁹ „(las fotografías) le daban al libro la dimensión de documento, cosa que no era muy grata a los políticos y gobernantes de aquella época, dado que se denuncia una realidad social que tanto la comunidad nacional como internacional querían callar“

AROCHA, Alfonso. Retórica testimonial entre verosimilitud y ficción en *La vorágine*. *Poligramas*, 2007, vol. 28, s. 141.

vůdce skupiny. Stejně snadno je naopak uklidnil i ten nejmenší náznak možné záchrany. Podobně však prales působí i na vnímání dobra a zla. Čím blíže jsou postavy k srdci pralesa, tím nejasnější je rozdělení obou protipólů. Vlivem omámení se postavách probouzí i ty nejtemnější stránky osobnosti, které jsou v běžném světě potlačeny. To pociťuje i sám Cova:

Lenta y oscuramente insistía en adueñarse de mi conciencia un demonio trágico. Pocas semanas antes yo no era así. Pero pronto los conceptos de crimen y los de bondad se compensaban en mis ideas, y concebí el morboso intento de asesinar a mis compañeros, movido por la compasión. (91)

Pomalu a záludně zmocňoval se mého vědomí tragický démon. Ještě před několika týdny jsem nebyl takový, ale dnes pojetí dobra a zločinu se v mých myšlenkách ztotožňovala, takže ve mně uzrával chorobný úmysl sprovdit ze soucitu své druhy ze světa. (112)

Prales se kvůli způsobu působení na postavy může jevit jako drsná a nelítostná síla. Román ale představuje i druhou stránku problému. Z lyrických popisů totiž vyplývá, že působení pralesa není svévolné, nýbrž reaguje na konkrétní předchozí podnět. Tím je zcela evidentně chování člověka, který si amazonskou oblast svévolně podmaňuje, a tím ji i nenávratně zraňuje. Těžba kaučuku je významným zásahem do přírody, která v touze po pomstě na nezvané příchozí hosty působí veškerou svou silou. V příběhu je dokonce vylíčen způsob, jak těžbu kaučuku může vnímat sám prales. Po vypití nápoje z rostliny yagé se Pipa ve své mysli dostane do dokonalého souznění s přírodou, která jej obklopuje, a následně tlumočí čtenáři její pocity. Mluví o bolesti stromů, které člověk každým zatnutím sekery víc a víc zraňuje a které Pipu prosebně žádají o záchranu. To, že i pro prales je těžba kaučuku bolestivá, symbolizuje i poničená kůra stromu. Stařec do ní při svém putování vrývá nožem vzkazy, které znovuobjeví až o několik let později. Teprve v tu chvíli si (možná díky odstupu několika let a vlastním zkušenostem) uvědomí, nakolik jsou si jeho zbičovaná záda s kůrou podobné. Tělesné schránky člověka i stromu, symbolizujícího nesmírný prales, jsou naprosto stejně znetvořené. Jediným rozdílem je tekutina, která z jejich ran vytéká: kaučuk a krev.

3.5 *Obraz obchodníků s kaučukem*

O způsobu získávání kaučuku a s tím spjatých praktikách obchodníků se čtenář dozvídá zejména v druhé části románu, kterou tvoří příběh starce Silvy. Při vyprávění o neúspěšném hledání ztraceného syna postupně příchozím mužům odkrývá hrůznou realitu nitra amazonského pralesa. Do jeho cesty mu totiž osud staví nejrůznější překážky, kvůli kterým je donucen stát se sběračem kaučuku.

Obraz toho, jak obchod s kaučukem fungoval, je v románu představen poměrně jasně. Cílem každého podnikatele v oblasti je zůstat věřitelem. Osoba, která se dostane do dlužního postavení, je ke svému věřiteli téměř připoutána, a může mu tak sloužit k ekonomickému prospěchu. O každém člověku je veden záznam, do kterého pán účtuje náradí a potraviny, které sběrači poskytne, a zapisuje množství nasbíraného kaučuku. Vzhledem k absenci dohledu nad vedením knih docházelo často k libovůli zodpovědné osoby, která si sama určovala cenu, za kterou nasbíranou surovinu přijme. Nejrůznějšími způsoby si pak jejich pánové snaží toto výhodné postavení udržet:

Los capataces inventan diversas formas de expoliación: les roban el caucho a los siringueros, arrebatánles hijas y esposas, los mandan a trabajar a caños pobrísimos, donde no pueden sacar la goma exigida, y esto da motivo a los insultos y a latigazos, cuando no a balas de winchester. (113)

Také dozorcí vynalézají různé způsoby vydírání: kradou sběračům kaučuk, odvádějí jim dcery a manželky, posílají je pracovat do chudičkových říčních údolí, kde nemohou vyžít požadované množství kaučuku, a to zavdává podnět k urážkám a šlehům, ne-li dokonce k střelbě z winchestrovky. (139)

Důsledkem nedostatku kontroly nad fungováním systému bylo také svévolné užívání fyzické síly. Nejčastějším donucovacím nástrojem byl v románovém příběhu bič, který nadřízení používali zcela běžně. Zbičovaná záda Clementa Silvy patří mezi nejdůležitější scény celého díla. Jak bylo zmíněno výše, spolu s pořezanou kůrou stromů jsou očividným symbolem utrpení člověka i přírody. Důležitou funkci plní i v postupu románového příběhu. Od chvíle, kdy francouzský vědec pohlédne na bičem znetvořená záda sběrače, se zcela změnil jeho přístup k výkonu svěřeného úkolu. Do té doby byly objektem jeho zájmu pouze pralesní rostliny a hmyz. To se však změnilo po tom, co si stařec vyhrnul košili a ukázal mu záda. Možná právě nápadná podobnost mezi kůží člověka a kůrou stromu, který byl botanikovi tolik blízký, ve vědci probudila nový zájem. Po této události začal francouzský přírodovědec neohroženě dokumentovat rány a jizvy na tělech sběračů, symbolizující mučení a násilnosti dozorců.

Dalším motivem, který čtenáři dotváří celkový obraz obchodníků s kaučukem, je neochota tento závažný problém řešit. Žádná ze zodpovědných osob nechce aktivně vystoupit proti přetrvávajícímu systému, jelikož si je vědoma toho, nakolik výhodný je pro ni dosavadní stav. Když stařec Silva donese svým nadřízeným badatelovy fotografie a dokumenty, je jimi kvůli obavám z ohrožení obchodu okamžitě zajat. Namísto alespoň trochy lítosti či sebereflexe raději upřednostní, nejspíš z pohodlnosti, to nejjednodušší možné řešení. Odvážný přírodovědec se po této události záhadně ztratí v pralese. Podobně

názorným příkladem je průběh inspekce, při které byl do putumayské oblasti vyslán úředník, jehož úkolem bylo ověřit pravdivost zpráv o páchaných zločinech. Před jeho příjezdem nadřízení rozšířili mezi sběrači falešnou zvěst. Podle ní se podnikatelé chtěli přesvědčit o loajálnosti dělníků, a za tímto účelem měl do oblasti přijít soudce. Sběrače, kteří by se proti dosavadnímu systému bouřili, měli nadřízení později popravít. Zvolená taktika byla pro podnikatele úspěšná, jelikož dělníci ze strachu vyšetřujícímu úředníkovi nic neřekli.

V románu vykreslený obraz obchodníků s kaučukem je spíše negativní. Ačkoli by se to mohlo jevit jako nepatřičné zobecňování mnoha aktérů, jedině tento závěr je v souladu s celkovým vyzněním příběhu. Díky výpovědi Clementa Silvy i mnoha dalších osob se čtenář postupně dozvídá o nekalých praktikách konkrétních jedinců. I mnoho jiných, románem nejmenovaných obchodníků s kaučukem však sdílí podobně zavrženíhodné charakterové vlastnosti: touhu po bohatství, chamtivost a bezcitnost. Kritika románu se proto vztahuje i na ně. Příkladem může být svědectví o masakru organizovaném Funesem (viz část 3.7). Ramiro Estévez ve své výpovědi sice označuje za hlavního iniciátora násilností jedinou postavu, zároveň však dodává:

Y no pienses que al decir «Funes» he nombrado a persona única. Funes es un sistema, un estado de alma, es la sed de oro, es la envidia sórdida. Muchos son Funes, aunque lleve uno solo el nombre fatídico. (176)

A nemysli si, že řeknu-li Funes, jmenuji jednu osobu. Funes je systém, duševní stav, žízeň po zlatě, špinavá závist. Je mnoho Funesů, ačkoliv jen jediný má toto neblahé jméno. (217)

V zobrazení postav obchodníků se však román neomezuje pouze na jednostranné vykreslení, jak by se mohlo na první pohled zdát. Ve většině scén jsou obchodníci skutečně líčeni jako osoby necitelné, jejichž jediným zájmem je hon za bohatstvím. Některé scény ale čtenáři nabízí i odlišný pohled. Jednou z důležitých postav příběhu je Turkyně Zoraida Ayramová: mocná obchodnice s kaučukem, která si lstivými taktikami i ženskými kouzly vydobyla mezi převážně mužskou skupinou respekt a vliv. Je představena zejména prostřednictvím vyprávění Clementa Silvy. Starce si totiž po jeho naléhání koupila, a proto jí patřil. Arturo Cova ji poznává blíže v poslední části příběhu, při pobytu ve stejném táboře. Čtenáři je prostřednictvím Covových úvah nabízena i jiná možnost pochopení její osoby. Kvůli způsobu vystupování a podnikatelským aktivitám se jeví jako žena neohrožená a ctižádostivá. V touze po majetku se každodenně vystavuje nebezpečím pralesa a své tělo nabízí divokým mužům, kteří ji mohou poskytnout vysněné bohatství.

I přes to všechno je ale stále živou bytostí, která má city. Cova připouští, že i ona musí pociťovat samotu a zklamání, které s sebou takový život přináší:

¡Cuántas noches como ésta, en desiertos desconocidos, armaría su catre sobre las arenas todavía calientes, desilusionada de sus esfuerzos, ansiosa de llorar, huérfana de amparo y protección! ... Así continuando el éxodo repetido, al monótono chapoteo de los canaletes, debió de medir la inmensa distancia que hay entre la miseria y el oro espléndido. (161-162)

Kolikrát v noci, jako dnes, rozkládala v neznámých pustinách své lůžko na ještě rozehrátém písku, zklamána svým úsilím a toužíc plakat jako opuštěné dítě! ... A tak pokračujíc v ustavičném putování při jednotvárném šplouchání vesel, nemohla nevidět hlubokou propast zející mezi bídou a oslňujícím zlatem. (199)

3.6 *Obraz indiánů*

Román přináší poměrně detailní obraz domorodého obyvatelstva. Namísto zachycení odlišných zvyklostí jednotlivých kmenů se však zaměřuje spíše na vykreslení shodných charakteristik. Čtenář se tak postupně dozvídá o jejich společných zvycích i každodenním životě. Proti nově příchozím vystupují pouze nedůvěřivě, a to jen v počátku, dokud se nepřesvědčí, že jim nechtějí ukrást příslušníky kmene. Lze je tedy označit i za mírumilovné. Veškerý život domorodců je v úzkém sejetí s okolní přírodou. Díky minimálními zásahu do ní přispívají, na rozdíl od nově příchozích sběračů a obchodníků, k zachování původní krajiny. Všeříkající je v tomto ohledu i jedna z románových scén, při které členové výpravy naleznou zbytky po lidech. Pokud by šlo o biologický materiál, znamenalo by to podle nich přítomnost indiánů. Na okraji tůně však našli i prázdné konzervy a lahve, díky kterým ihned pochopili, že muselo jít o sběrače kaučuku.

Zajímavý vývoj pohledu na indiánské obyvatelstvo nastává v průběhu děje u Artura Covy. Básníkův dosavadní městský život plný radovánek a bezstarostných dní se citelně proměňuje, a s tím i jeho pohled na svět. Již v úvodu románu je líčeno ne příliš pozitivní setkání hlavního hrdiny s indiánem, které pak utvoří jeho názor na původní obyvatelstvo. Vychytralý indián Pipa mu totiž ukrade koně, což si Cova dobře zapamatuje. Básníkova cesta vede nejdříve do kolumbijské savany, kde změna ještě není postřehnutelná. Tomu možná napomáhá i tón, se kterým se o indiánech vyjadřuje tamní obyvatelstvo. Takzvaní *llaneros* v nich vidí velmi zručné zloděje dobytka, a tím tedy i úhlavní nepřátele.⁴⁰

⁴⁰ V románu vyobrazená povaha indiánů, tedy proradnost a lstivost, se nejspíše nezakládala na pravdě. To dokládá tvrzení francouzského vědce Brissona, který v oblasti na přelomu století působil. Ve své práci označuje indiánské obyvatelstvo *llanos* za velmi plaché a vyvrací snahu některých romanopisců zobrazit je negativně. Viz NEALE-SILVA, Eduardo. *The Factual Bases of La Vorágine. Publications of the Modern Language Association*, 1939, vol. 54, núm. 1, s. 324.

S příchodem do pralesa se však kvůli velkému množství intenzivních vjemů jeho názory postupně mění. Zdůrazňují postupně, protože i na počátku „pralesní etapy“ nazývá původní obyvatele barbary. Jejich náboženské představy a obřady popisuje s pohrdáním, téměř snad s výsměchem: “El pueril incidente bastó para acreditarme como sed sobrenatural, dueño de almas y destinos.” (87) („Tato dětinská epizoda (*pozn. vypuštění ptáka*) stačila k tomu, aby ve mně viděla nadpřirozenou bytost, vládce duší a osudů.“) (107).

Za zlomový okamžik lze považovat domorodý rituál, který v Covovi probudí pocit sounáležitosti. Při tanci a zpěvu si uvědomí, nakolik si je s vystupujícími i přes všechny očividné rozdíly podobný. Pochopí totiž, že jejich výkřiky jsou spíše vzlyky, které vychází z hlubokého niterného žalu. Stejně intenzivní bolest však cítí kvůli ztrátě milenky i sám básník.

Jedním z výraznějších motivů, které společně vytváří celkový obraz původního obyvatelstva, je problém zneužívání indiánských žen. Ten je čtenáři přiblížen v několika scénách. Při jedné z nich hlavní hrdina zahlédne skupinku dívek ve věku od osmi do třinácti let. Některé z nich si z nudy balí cigarety, jiným sedí na klíně kojenci. Následně je Covovi vysvětleno, že jde o milenky pánů:

Antes de los diez años son compelidas al lecho, como a un suplicio; y, descaderadas, por sus patronas, crecen entecas, taciturnas, ¡hasta que un día sufren el espanto de sentirse madres, sin comprender la maternidad! (166)

Ani ne desetileté jsou hnány na lůžko jako na mučidlo; jejich páni jim mrzačí boky, a tak vyrůstají neduživé a zamklé, až jednoho dne s hrůzou pocítí, že jsou matkami, aniž své mateřství chápou! (204)

V některých případech je rodiče vymění za sůl či látky, jindy jsou uneseny jako otrokyně. Namísto dětských her jsou proto nuceny uspokojovat tužby starších a hrubých mužů. V románovém příběhu je líčena také jiná scéna, při které najmutí sběrači kaučuku vtrhnou do chatrče žen v touze uspokojit na nich své choutky. Ty, které by náhodou odmítly povinnost vykonat, pak očekával nadřizený s bičem v rukou. Při tomto pohledu se probudí ochránářské city i v jinak netečném Covovi, který dívky aktivně brání a ukryje je do svého stanu.

3.7 *Postavy a události – fiktivní nebo skutečné?*

Při četbě románu je čtenář konfrontován s mnoha informacemi, z nichž některé jsou realitě věrnější než jiné. Jednotlivé náznaky historického vývoje plní v díle velmi důležitou funkci: umožňují divákovi udělat si představu o časovém posunu v rámci děje. Pozorný a

znalý čtenář si tak dokáže vytvořit poměrně jasný obrázek o časovém rozpětí, které román zaznamenává. Spisovatel do příběhu zařadil i postavy natolik blízké jejich skutečným historickým protějškům, že si dokonce ponechaly i shodné jméno. U jiných se naopak více vzdálil a využil jen drobné detaily. Věrně jsou v románu zachyceny i některé historické události.

Clemente Silva v průběhu vyprávění zmiňuje postavu *Francouze*. Vědec, kterému stařec dělá osobního průvodce, se ke sběrači chová již od počátku velmi lidsky. Shromažďovat svědectví o násilnostech však začne až po tom, co mu Silva odhalí svá zjizvená záda. Kompromitující fotografie a dokumenty poté zašle do Limy i jiných světových metropolí, reakce se však nikdy nedočká. Ačkoli se nikde blíže nespecifikuje jméno postavy, je evidentní, že spisovateli byl předlohou příběh francouzského vědce Eugenia Robuchona. Ten oblast skutečně navštívil a za záhadných okolností zde v roce 1906 také zemřel. Román však smrt postavy líčí jinak než oficiální historické zdroje. Podle knihy, která se na základě sesbíraných a cenzurovaných poznámek vědce vydala o rok později, byl obětí lidožravých domorodců.⁴¹ V románu je čtenáři nabízena i neoficiální teorie. Podle té měl být zvědavý badatel na popud kaučukovníkové společnosti *odstraněn*. Souvislost mezi postavou *Francouze* a Robuchona potvrzuje i následující část Silvova vyprávění:

El año siguiente fue para los caucheros muy fecundo en expectativas. No sé como, empezó a circular subrepticamente en gomales y barracones un ejemplar del diario La Felpa, que dirigía en Iquitos el periodista Saldaña Roca. (124)

Příští rok přinášel sběračům kaučuku mnoho nadějí. Nevím ani, jak se to stalo, že se do kaučukovníkových lesů a chatrčí vloudil a počal tam kolovat výtisk deníku „Břímě“, který řídil v Iquitosu novinář Saldaña Roca. (152)

Spisovatel tím explicitně odkazuje za stejnojmennou historickou osobnost. Jeho obvinění, která veřejnost detailně informovala o putumayských násilnostech a zločinech, byla skutečně zveřejněná v roce 1907, tedy rok po smrti Robuchona. V románu naznačená časová linie tak odpovídá reálnému vývoji událostí.

U několika hrdinů se autor inspiroval historickými skutečnostmi pouze částečně. Zde lze zmínit například postavu Turkyně Zoraidy Ayramové, vlivné obchodnice s kaučukem. Podle Nieta Caballera byla její předlohou Narcisa Saba, majitelka hostince

⁴¹ Tamtéž, s. 324.

v Puerto Carreño,⁴² jméno její románové dvojnice se však odlišuje. Prostřednictvím Zoraidy navíc Rivera poukazuje i na jinou skutečnost. Mnohokrát opakované přízvisko *turkyně* se tehdy skutečně hojně užívalo. Genericky označovalo obchodníky s kaučukem, kteří pocházeli z Blízkého východu, vedle Turků i Syřany nebo Židy.⁴³ Fakt, že tyto národy v oblasti působily, dokládá i deník Rogera Casementa, který obsahuje podrobný záznam o jeho setkání a rozhovoru s židovským obchodníkem.⁴⁴ Obdobným příkladem románové postavy, u které se její autor realitě přiblížil jen částečně, je postava Clementa Silvy. Podle Neale-Silvy sice skutečně existoval jemu podobný Robuchonův průvodce, ale tragický příběh o marném hledání ztraceného syna je nejspíš výplodem spisovatelovy fantazie.⁴⁵

Vedle historických postav jsou v románu reflektovány i skutečné události. Situací, které vypovídají o zločinech páchaných v pralese, je v příběhu mnoho. Mezi nejvýraznější patří svědectví Ramira Estévaneze o masakru ve vesnici San Fernando. Už konkrétní datace (8. května 1913) čtenáři napovídá, že románová výpověď vychází z historické události. Ve stejnojmenné vesnici se ve zmíněný den násilnosti skutečně odehrály, a to v podobě velmi blízké té představené románem.⁴⁶ Původně banální spor mezi podnikateli s kaučukem přerostl v ozbrojený střet, který měl nejtragičtější důsledky pro civilisty. Román explicitně zmiňuje jména skutečných historických osob, které byly do konfliktu zapojené. V čela puče stál plukovník Funes. Jeho stejnojmenný literární protějšek navíc na stránkách knihy ožívá a aktivně komunikuje s jinými fiktivními postavami. I sám Estévez, který událost zažil na vlastní kůži a který čtenáři přibližuje průběh noci, popisuje několik interakcí s velitelem povstání. Středobodem vyprávění je realistický popis násilností, které v důsledku zmatku a bezprávní nastanou:

En las tiendas, en las calles, en los solares reventaban los tiros. ¡Confusión, foganazos, lamentaciones, sombras corriendo en la oscuridad! A tal punto cundía la matazón, que hasta los asesinos se asesinaron...Mujeres y chicuelos, desorbitados por un refugio, daban con la pandilla, que los abaleaba antes de llegar. (178-179)

V krčmách, na ulicích a na prostranstvích se ozývají výstřely. Zmatek, blýskání výstřelů, nářek, stíny prchající v temnotách! Krveprolévání dospělo tak daleko, že se vrahové zabíjeli mezi sebou...

⁴² Viz NIETO CABALLERO, Luis Eduardo. Vuelo al Orinoco. *El Tiempo*, Bogotá, 1. 11. 1934

⁴³ Viz NEALE-SILVA, Eduardo. *The Factual Bases of La Vorágine*, s. 326.

⁴⁴ Viz MITCHELL, Angus (ed.). *The Amazon Journal of Roger Casement*. 1. vyd. Londýn: Anaconda Editions, 1997, s. 75-81.

⁴⁵ Viz NEALE-SILVA, Eduardo. *The Factual Bases of La Vorágine*, s. 326.

⁴⁶ Tamtéž, s. 329.

Ženy a děti zděšeně hledaly úkryt, ale přitom narážely na bandy, které je smetly palbou dříve, než se přiblížily. (220)

Výpovědní hodnotu líčení navíc zvyšuje fakt, že sám J. E. Rivera při své výpravě do pralesa vesničku San Fernando osobně navštívil.⁴⁷ Měl proto možnost získat informace přímo od místních, kteří byli násilnostmi osobně postiženi.

Závěrem je nutné zdůraznit fakt, že vedle postav a událostí román obsahuje i další, neméně věrohodné odkazy na realitu. Celý příběh je protkán květnatými a velmi realistickými popisy pralesní flory a fauny. Zástupci živočišné říše navíc hrají v ději často důležitou roli. Díky sběru per pestrobarevných rajek si Covova výprava dokáže vydělat peníze na následnou cestu, pohroma termitů je důležitým (pro mnoho postav navíc osudným) momentem ve vyprávění starce Silvy a hejno smrtících rybek caribe v závěru příběhu definitivně ukončí život podvodníka Barrery. Podobně věrohodně je v románu zachycena i geografická podoba oblasti. V průběhu děje je zmíněno několik desítek jmen amazonských toků, díky čemuž může vášnivý čtenář souběžně sledovat postup výpravy na skutečné mapě oblasti. V popisech pralesa se projevují i znalosti samotného autora románu, jeho život byl totiž s přírodou úzce spjat již od útlého mládí. Vyrůstal v povodí kolumbijské řeky Magdaleny, floru a faunu poté poznával i při práci školního inspektora. Největší vliv na něj však měla účast na výpravách do pralesa, díky kterým viděl krásy divoké amazonské přírody na vlastní oči.

⁴⁷ Viz VALBUENA BRIONES, Angel. El arte de José Eustasio Rivera. *Thesaurus, Boletín del Instituto Caro y Cuervo*, 1962, vol. 17, núm. 1, s. 129.

4 Keltův sen (El sueño del celta)

4.1 Mario Vargas Llosa

Mario Vargas Llosa se narodil v roce 1936 v Peru. První léta svého mládí prožil, v důsledku rozvodu rodičů, s matkou v Bolívii. Po jejich opětovném usmíření se však vrátili do Peru. Zde Vargas Llosa nejprve absolvoval vojenské gymnázium v Limě, a následně nastoupil na právnickou fakultu.

Během studií se začal věnovat literární kariéře a pracoval jako novinář. Za výhru jeho povídky *Souboj (El desafío)* v literární soutěži získal v roce 1958 zájezd do Paříže. Díky skvělým studijním výsledkům mohl dokončit univerzitní vzdělání v Madridu, kde získal doktorát filozofie. Od roku 1959 žil v Paříži, kde pracoval v různých zaměstnáních a zároveň psal. Zde dokončil svůj první román *Město a psi (La ciudad y los perros)*, který v roce 1963 vydalo barcelonské nakladatelství Seix Barral. Dílo, do kterého se promítly spisovatelovy zážitky z dob studií na vojenské škole, mělo celosvětový ohlas. Ještě větší slávu však Llosovi přinesl až další román *Zelený dům (La casa verde)* z roku 1966.

V 60. a 70. letech žil v Evropě i ve Spojených státech amerických, jelikož byl na obou kontinentech univerzitním profesorem. Působil také jako novinář. V roce 1990 neúspěšně kandidoval na post prezidenta Peru. Následující léta mu však přinesly významné pocty. Roku 1994 byl jmenován členem Španělské královské akademie a ve stejném roce obdržel Cervantesovu cenu, nejprestižnější ocenění v oblasti španělsky psané literatury. V roce 2010 získal Nobelovu cenu za literaturu.

Svémi literárními díly se zařadil, podobně jako G. García Márquez či C. Fuentes, mezi nejvýznamnější představitele latinskoamerického boomeru. Jeho tvorba, která byla přeložena do několika desítek světových jazyků, je žánrově velmi bohatá. Čtenářskému publiku nabídl (a stále nabízí) širokou škálu děl, tvořenou romány, povídkami, esey, dramaty i poezií. Jeho románová tvorba je charakteristická častými literárními experimenty, zejména ve vztahu k způsobu vyprávění. Několik časových linií a vypravěčské techniky, které je vzájemně spojují, dávají ději rychlý spád a snadno upoutají pozornost čtenáře. V prvních románech z 60. a 70. let usiloval, podobně jako jeho soudobí „kolegové“, o uskutečnění *totálního románu*. Jeho cílem je čtenáři představit naprosto nový svět, který se řídí svými vlastními zákonitostmi, a který je od okamžiku zrození až moment zániku na jakémkoli jiném světě zcela autonomní.

Silným zážitkem byla pro Vargase Llosu cesta do amazonského pralesa, kterou podnikl na konci padesátých let, ještě před odjezdem do Evropy. Tato zkušenost mu

později sloužila jako inspirační zdroj pro některá jeho díla, například již zmiňovaný román *Zelený dům* nebo *Vypravěč (El hablador)*. Ze zážitku bezesporu čerpal i při tvorbě románu *Keltův sen (El sueño del celta)*, vydaném v roce 2010. Velká část děje knihy se totiž odehrává v místech, která mohl navštívit a vidět na vlastní oči.

4.2 Stručný děj románu

Román je biografií anglického diplomata a irského nacionalisty Rogera Casementa. Hlavní hrdina během pobytu ve vězení Pentonville přibližuje čtenáři svůj dosavadní životní příběh. Kniha je strukturovaná do třech kapitol, které pojednávají o jednotlivých životních etapách: Kongo, Amazonie a Irsko. Spojujícím prvkem, který prostupuje všemi kapitolami, jsou vzpomínky na dětství strávené v Irsku a na matku, kterou v důsledku nemoci předčasně ztratil již v devíti letech. I přes to jej k ní po celý zbytek života pojí silné pouto a při všech nelehkých životních chvílích mu v myšlenkách a snech vyvstane právě její postava.

Nejprve se v okouzlení kolonialismem a ve víře, že křesťanství a pokrok západní civilizace pomůže i těm nejzaostalejším národům, vydává do Konga. Z mladého hochaplnoho ideálu se však v důsledku zážitků a životních zkušeností stane zcela jiný muž. Během téměř dvacetiletého pobytu na africkém kontinentu se totiž setká s mnoha ziskuchtivými jedinci, jejichž jediným cílem je zpeněžit konžské kaučukové bohatství. Veškeré jejich násilné počínání je zahaleno rétorikou o šíření kultury a pokroku západní civilizace. Z dřívějšího příznivce belgického panovníka Leopolda II., který toto „kolonizační“ úsilí zaštitoval, se stane jeho úhlavním nepřitelem. Začne vést intenzivní kampaň, díky níž se o skutečné konžské situaci dozví i Evropa. Na popud britské vlády vypracuje oficiální dokument, který detailně popisuje krutou realitu tehdejšího Konga a který poté sloužil jako stěžejní podklad při potrestání viníků.

Na základě těchto zkušeností byl o několik let později britskou vládou pověřen výpravou do oblasti Putumaya, kde strávil tři měsíce roku 1910. Na místo se podle požadavku vlády znovu vrátil o rok později, jen aby zjistil, že nic z toho, o čem usiloval, nebylo naplněno.

Tématem závěrečné části knihy je boj za irskou nezávislost. Postava několikrát opakuje, že k uvědomění si pozice Irska jej dovedla především zkušenost z Konga. Pro lepší budoucnost svého národa je Casement ochoten udělat prakticky cokoli. I přes odpor přátel se rozhodne využít válečného konfliktu a požádá Německo o podporu irského povstání, jeho ušlechtilý cíl však nenalezne téměř ničí pochopení. Dodávka zbraní je

nakonec fiaskem a v jejím důsledku je Casement zatčen. O již proběhlém Velikonočním povstání se nakonec dozvídá až ve vězení. Pro velezradu je v roce 1916 popraven.

4.3 *Prostředky umocňující autenticitu*

Románový příběh je představen vševědoucím vypravěčem. Základní linií tvoří chronologické vyprávění odehrávající se v roce 1916. Postava Rogera Casementa tráví své dny ve vězení, kde čeká na výsledek jeho žádosti o milost. Tuto informaci se čtenář dozvídá již na prvních stranách knihy. Ústřední dějová linka je však četně protínána rozsáhlými retrospektivními pasážemi, ve kterých je divákovi postupně přiblížen celý životní příběh protagonisty.

Hlas vyprávění nenáleží postavě Rogera Casementa. Podle klasifikace G. Genetta jde o režim heterodiegetický, ve kterém je vypravěč od postavy příběhu zřetelně odlišen. Předlohou románového protagonisty byla skutečná historická osobnost, která na stránkách knihy nemůže (téměř sto let po vlastní smrti) znovu ožít a věrohodně čtenáři vyprávět svůj životní příběh: „(v případě dějin nebo životopisů) by homodiegetický postup znamenal, že autor připisuje vyprávění „své postavě“,...jenže to vyvolává efekt fikčnosti.“⁴⁸ Hlas třetí osoby jednotného čísla je tak evidentně jedním z prostředků, kterými autor u čtenáře vyvolává pocit, že románový příběh je příběhem autentickým.

O věrohodnosti vypovídá i vztah vypravěče a autora románu. Ztotožňují se s názorem Rolanda Bartha, podle kterého je nutné spisovatele a vypravěče striktně odlišovat: „Vypravěč a postavy jsou ze své podstaty „papírovými bytostmi“. Skutečného autora příběhu nikdy nelze zaměňovat s vypravěčem daného příběhu.“⁴⁹ I přesto však spisovatel může do díla zakomponovat prvky, které divákovi naznačují to, nakolik si je s vyprávěcím hlasem názorově blízký. Pokud totiž poskytne vypravěči naprostou autonomii, čtenář může považovat románovou výpověď za nedůvěryhodnou.⁵⁰ Na závěr knihy přidal Vargas Llosa několikastránkový epilog, který čtenáře objektivně seznamuje s událostmi, které nastaly po smrti Rogera Casementa. Ačkoli je doslov pouze datován (Madrid, 19. dubna 2010) a podpis spisovatele chybí, je zřejmé, že skrze něj promlouvá sám Vargas Llosa. V poslední větě se totiž vypravěč mění, a z hlasu neosobního objektivního pozorovatele se stává hlas první osoby jednotného čísla. Ten následně diváka

⁴⁸ GENETTE, Gérard. *Cit. d.*, s. 52.

⁴⁹ „...narrador y personajes son esencialmente «seres de papel»; el autor (material) de un relato no puede confundirse para nada con el narrador de ese relato.“

BARTHES, Roland. Introducción al análisis estructural de los relatos. In *Análisis estructural*. Ed. Silvia Niccolini. Přel. Beatriz Dorriots. 1. vyd. Buenos Aires: Centro Editor de América Latina, 1977, s. 90.

⁵⁰ GENETTE, Gérard. *Cit. d.*, s. 52.

informuje o nedávné návštěvě Casementova hrobu a ve vzpomínce se vrací k prožitkům románového protagonisty.

Pro dosažení co nejvyšší možné míry věrohodnosti však spisovatel v díle užil i jiných prostředků. O autentičnosti příběhu přesvědčují četné doslovné citace z historických pramenů, konkrétně z osobních deníků Rogera Casementa. Ty jsou zřetelně odděleny uvozovkami a vševědoucí vypravěč se tak od nich evidentně distancuje. Lze dovodit, že kniha vychází ze dvou zdrojů: cestovatelovy zápisky popisující průběh výprav a takzvané *Černé deníky (Black Diaries)*. *Černé deníky* jsou však Rogerovi Casementovi pouze připisovány, není totiž zcela shoda na tom, zda je jejich skutečným autorem. Tuto informaci se čtenář paradoxně dozvídá až v závěrečném epilogu. Aby byla zachována alespoň částečná důvěra v jejich autenticitu, dodává vypravěč (a nejspíše také autor, jak je zmíněno výše) svůj vlastní názor. On sám totiž v jejich pravost věří.

4.4 Průběh výpravy Rogera Casementa

Hlavním účelem výpravy bylo prošetřit pravdivost čím dál častějších znepokojujících zpráv o situaci v peruánských amazonských pralesích. To postava Rogera Casementa zdůrazňuje již v den příjezdu, během večere s nejvýznamnějšími postavami města Iquitos:

La principal compañía cauchera de la región, la del señor Julio C. Arana, la Peruvian Amazon Company, es ... una compañía inglesa, registrada en la Bolsa de Londres. Ni el Gobierno ni la opinión pública tolerarían en Gran Bretaña que una compañía inglesa violara así las leyes humanas y divinas. La razón de ser de nuestro viaje es investigar qué hay de cierto en aquellas acusaciones.⁵¹

Nejdůležitější kaučukovníková společnost v oblasti, Peruánská amazonská společnost pana Julia C. Arany je ... anglickým podnikem zaregistrovaným na londýnské burze. Vláda ani veřejné mínění by nepřipustily, aby britská firma překračovala takovým způsobem lidské a boží zákony. Naše cesta má prověřit, co je na těch obviněních pravdivého.⁵²

Ostatně i velká část společníků pocházela právě z této země a financování podobných aktivit by pro ně mohlo představovat aféru mezinárodních rozměrů. Dalším důvodem byl fakt, že mnoho ze zaměstnanců společnosti bylo původem z Barbadosu, který v té době byl ještě britskou kolonií. Obvinění o zločinech se tedy týkala i občanů Velké Británie, a ta proto byla oprávněna ověřit pravdivost zveřejněných svědectví. To dokládají

⁵¹ VARGAS LLOSA, Mario. *El sueño del celta*. Madrid: Alfaguara, 2010, s. 149. Všechny další citáty jsou z tohoto vydání.

⁵² VARGAS LLOSA, Mario. *Keltův sen*. Přel. Jana Novotná. Praha: Garamond, 2011, s. 137. Všechny další citáty jsou z tohoto vydání.

i historické prameny, lze uvést například dopis, kterým byl Casement pověřen k podniknutí výpravy.⁵³

Od vytyčeného účelu výpravy se následně odvíjela i pravomoc členů komise. Podle pověřovacího dopisu se mohl Roger Casement, díky postavení britského konzula, osobně zabývat pouze situací osob náležejících pod britskou státní moc. Hlavní postava románu však několikrát vyjadřuje nutnost uchýlit se k výsledkům i jiných osob, jelikož jinak by údajně nebylo možné získat ucelený pohled na problematiku:

Pero él no pensaba respetar esos límites. Su investigación quedaría tuerta, manca y coja si no recababa también información de los jefes de estación, de sus «muchachos» o «racionales» –indios castellanizados encargados de la vigilancia de los trabajos y la aplicación de los castigos– y de los propios indígenas. (210)

On však pokyny nemínil respektovat. Jeho výzkum by přece byl jednonohý, jednoruký a kulhající, pokud by neshromáždil informace od vedoucích stanic, jejich hochů, jejich „rozumářů“ –pošpanělštěných indiánů pověřovaných dohledem nad pracemi a udělování trestů – i samotných indiánů. (195)

V tomto ohledu se mírně liší od historických pramenů. V jedné z finálních zpráv je skutečně zmíněno, že pro ověření pravdivosti tvrzení Barbadosanů musel vybočit z jemu vytyčených pravomocí.⁵⁴ V žádné z oficiálních zpráv však nepracuje přímo s informacemi, které by získal výsledkem jiných než britských státních příslušníků. Osobně vyslychal pouze Barbadosany a informace od jiných osob používal pouze pro sekundární ověření, což ostatně potvrzuje na mnoha místech i jeho osobní deník:

Musím považovat svědectví Barbadosanů za platná a vytvořit „nezávislý a nestranný“ závěr ohledně vztahů mezi britskými subjekty a agenty společnosti...pouze na základě jediných možných svědectví, a to svědectví britských příslušníků.⁵⁵

Samotné výsledky britských občanů byly pro postavy velmi náročné. Již od prvních rozhovorů s Barbadosany bylo evidentní, že jediným akceptovaným protiplněním je pro ně slib repatriace, nebo alespoň doprovodu na území jiného státu. Mnohem hůře se ale řešila neochota vypovídat či potencionálně lživá tvrzení. Kvalita závěrečné zprávy, která měla být stěžejním podkladem pro následné právní kroky, totiž závisela pouze na pravdivosti

⁵³ Viz Carta n° 1 del Ministerio de Asuntos Exteriores al Cónsul General Casement. In *Libro Azul Británico: Informes de Roger Casement y otras cartas sobre las atrocidades en el Putumayo*, s. 34-35.

⁵⁴ Viz CASEMENT, Roger. Carta n° 8 del Cónsul General Casement a Sir Edward Grey. In *Libro Azul Británico: Informes de Roger Casement y otras cartas sobre las atrocidades en el Putumayo*, s. 72.

⁵⁵ „I must regard the testimony of the Barbados men as valid, and form the “independent and impartial” conclusion as to the relations existing between British subjects and the Company’s agents...on the only available testimony, namely, that of these British subjects themselves.” MITCHELL, Angus (ed.). *The Amazon Journal of Roger Casement*, s. 154.

jejich výpovědí. Případné lži by tak mohly snadno zmařit veškeré úsilí vyšetřovací komise. Pro zajištění co největší šance na úspěch proto přicházely na řadu nejrůznější taktiky. Šlo například o rozdělení komise do menších skupinek, celá najednou totiž mohla vyslýchané zastrašit, nebo o pečlivou volbu přítomných osob, jelikož dotazovaní mohli některé tváře rozpoznat a ze strachu neuvádět pravdu. Naprosto totožné úvahy a porovnání výhod a nevýhod různých způsobů výslechu Casement zaznamenal i do svého deníku.⁵⁶

Věrohodnost výpovědí však byla nejvíce ohrožena jednáním samotné Peruánské amazonské společnosti. Jak Casement uvedl i v oficiální zprávě pro britskou vládu, barbadoským zaměstnancům byly opakovaně nabízeny úplatky a různorodé ústupky výměnou za uvedení nepravdivých skutečností či zamlčení tristní reality.⁵⁷ Finanční příspěvek či odpuštění části dluhu za pouhou lživou výpověď pro Barbadosany představovaly velmi lákavou nabídku, která jim na rozdíl od slibované repatriace poskytla přínos ihned. V románu je dokonce vylíčena situace, ve které již dříve vyslechnutý barbadoský zaměstnanec přijde za tmy do Casementova obydlí s vysvětlením, že během výpovědi lhal:

Le aseguró que le había mentido por miedo a Víctor Macedo. Este lo había amenazado: si delataba a los ingleses lo que aquí pasaba, no volvería a poner los pies en Barbados y, una vez que aquéllos partieran, después de cortarles los testículos, lo ataría desnudo a un árbol para que se lo comieran las hormigas curhuinses. (225)

Lhal jen ze strachu před Victorem Macedou. Ten mu pohrozil, že jestli prozradí Angličanům, co se tady děje, už nikdy neuvidí Barbados a po odjezdu komise mu nejdřív uřízne koule a pak ho nahého přiváže ke stromu, kde ho sežerou obrovští černí mravenci. (208)

Pro tuto drsnou výhružku v konzulově deníku nelze najít podklad, mluví se v něm naopak pouze o úplatcích.⁵⁸ Je však možné, že se autor románu tímto způsobem snažil představit čtenáři úroveň brutality, která byla v tamních poměrech na denním pořádku. Casementův deník totiž vykresluje odlišně nejen výhružku, ale také celý obsah jeho výslechu.⁵⁹ Spisovatel do děje knihy tu nejbrutálnější část jeho svědectví vůbec nezahrnul. Podle deníku byl vyslýchaný Barbadosan nadřazeným donucen k chladnokrevné vraždě pěti indiánů. Sám vedoucí navíc celé akci přihlížel.

⁵⁶ Tamtéž, s. 120.

⁵⁷ Viz CASEMENT, Roger. Carta n° 8 del Cónsul General Casement a Sir Edward Grey. In *Libro Azul Británico: Informes de Roger Casement y otras cartas sobre las atrocidades en el Putumayo*, s. 60.

⁵⁸ Viz MITCHELL, Angus (ed.). *The Amazon Journal of Roger Casement*, s. 124.

⁵⁹ Tamtéž, s. 124.

Podobně ohrožena však byla i již poskytnutá svědectví. Ačkoli byla ihned sepsána, jejich autoři se mohli kdykoli vyjádřit k průběhu výslechu, a tím je jednoduše zničit. Toho v průběhu děje opakovaně využili nadřízení zaměstnanci, kteří za odvolání svědectví Barbadosanům nabízeli nejrůznější výhody. Toho, jak jednoduše by mohl o již získané informace přijít, si byl vědom i románový Casement, který se snažil nenechat žádného z již vyslechnutých Barbadosanů samotného. Situace se však nejvíce zhoršila na závěru výpravy, kdy si i sama společnost uvědomila, jakou hrozbou pro ně představovalo zveřejnění zprávy komise. Rozhodla se proto zaútočit na to nejdůležitější, co bylo potřeba k jejímu sepsání – svědectví Barbadosanů. Před jejich odjezdem proto zahájila ofenzívu laskavostí, ať už slib lepších pracovních podmínek či odpuštění části dluhů, s cílem zabránit vyslechnutým zaměstnancům v odjezdu. Po odjezdu komise by tak mohli Barbadosané být snadno donuceni k písemnému odvolání svědectví. Společnosti se to skutečně povedlo, jenže pouze do doby, než se vyslýchaní dozvěděli o zahájení oficiálního vyšetřování zločinů. Tomu by byli podrobeni i Barbadosané, kteří v rámci plnění příkazů tyto násilnosti páchali. Definitivně se proto rozhodli pro odjezd s vyšetřovateli. Oficiální zpráva pro britskou vládu tuto příhodu ze závěru výpravy nijak nereflektuje. Ačkoli osobní deník obsahuje zápisy o některých shodných skutečnostech⁶⁰ či o tom, že se Casementovi nečekané (a zároveň podezřele výhodné) nabídky zdály podezřelé,⁶¹ neuvádí výslovně verzi představenou románem.

Po celou dobu cesty byl v podobném ohrožení i sám Roger Casement. Ačkoli jeho románová postava během výpravy nečelila žádnému přímému ohrožení života, po několika letech se při náhodném setkání od jednoho z Barbadosanů dozvídá, že se z výpravy nikdy neměl vrátit živý. Jeho vedoucí mu prý přikázal, aby britského zástupce zavraždil. K tomu nakonec nedošlo jen díky obavě z možné mezinárodní reakce, na kterou Barbadosan svého nadřízeného upozornil.

Smrt člověka, který se o tamních poměrech dozvěděl až příliš, by ostatně nebyla ničím překvapivým. Příkladem je v románu několikrát zmiňovaný francouzský badatel Eugéne Robuchon, před jehož osudem postavu Casementa mnozí varovali. Ten v oblasti Putumaya záhadně zmizel v roce 1906 při mapování území Julia C. Arany. V románu je za důvod jeho smrti nepřímo označena jeho *zvědavost*: “empezó a poner nerviosa a la gente con tantas preguntas que hacía y por eso lo desaparecieron” (297) („moc se ptal, lidi byli

⁶⁰ Jak podle románového příběhu, tak podle historického zdroje byla učiněna nabídka snížení dluhů vůči společnosti o 25 %.

Viz MITCHELL, Angus (ed.). *The Amazon Journal of Roger Casement*, s. 351.

⁶¹ Tamtéž, s. 361.

nervózní, a tak musel zmizet.“) (273). V závěrečné zprávě pro britskou vládu se o Robuchonovi mluví pouze v souvislosti s jeho výzkumy. Naopak v deníku o jeho smrti zmínka je, jako důvod je ale uvedeno kanibalství některých indiánských kmenů, což byl i oficiální závěr prezentovaný společností.⁶²

4.5 Systém získávání kaučuku

Počátky Peruánské amazonské společnosti, zejména ve vztahu s původními obyvateli, jsou v románovém příběhu reflektovány poměrně věrně historickým pramenům. Díky vnitřním monologům hlavního hrdiny i výpovědím Barbadosanů má čtenář možnost vytvořit si poměrně přesnou představu toho, jak celý systém obchodu s kaučukem fungoval.

Do oblasti Putumaya přišli první kolumbijští sběrači, ty však díky obchodním taktikám předčil J. C. Arana. Získal od nich pozemky včetně indiánů, což se stalo základem pro následný růst jeho společnosti. Je důležité podotknout, že v počátcích se původní obyvatelé účastnili na výměnném obchodu dobrovolně, jelikož nabízené předměty (ať už domácí nástroje, rybářské sítě či mačety) pro ně byly zajímavé. Netrvalo však dlouho a indiáni si uvědomili, v nakolik nevýhodné pozici se nachází, a začali proto odmítat kaučuk dál sbírat. To byl důvod, proč společnost a její zaměstnanci začali nutit indiánské kmeny k práci násilím. Přistoupilo se k tzv. nájezdům, jejichž cílem bylo podmanit si nejbližší osady a využít je pro svůj zisk. Stejný vývoj popisuje i oficiální Casementova zpráva:

Nově příchozí se spolu se dvěma nebo třemi společníky vylodil na břehu řeky a navázal přátelské vztahy s okolními kmeny. Ty však nemohly trvat dlouho, jelikož snahou veškerce bylo získat od indiánů více, než byl ochoten zaplatit... Indián si však brzy potom, co (mnohdy dobrovolně) svolil k podřízení se nezvaným hostům, uvědomil, že vstoupil do vztahů srovnatelných pouze se vztahem mezi otrokem a jeho pánem...⁶³

Fungování společnosti bylo založeno na zadlužení. Nejen indiáni, ale také nově příchozí Barbadosané se za krátkou dobu dostali do postavení dlužníka, což jim následně bránilo v jednostranném ukončení jejich práce. Jak upozorňuje i závěrečná zpráva, podle amazonských zvyklostí mohl člověk odejít až ve chvíli, kdy měl všechny své dluhy

⁶² Tamtéž, s. 311.

⁶³ „Un individuo, junto con dos o tres asociados, se introducía en un punto de la ribera y entablaba lo que llamaba relaciones amicales con las tribus indias vecinas. Estas relaciones amicales, obviamente, no podían durar mucho tiempo puesto que el interés del intruso era obtener de los indios más de lo que estaba dispuesto a pagar... Habiendo permitido, tal vez voluntariamente, ser dominado por esos visitantes no invitados, rápidamente el indio se daba cuenta que había entrado en relaciones que solamente pueden ser descritas como las de un esclavo y su dueño...“

CASEMENT, Roger. Carta n° 8 del Cónsul General Casement a Sir Edward Grey. In *Libro Azul Británico: Informes de Roger Casement y otras cartas sobre las atrocidades en el Putumayo*, s. 51.

splacené.⁶⁴ To však bylo kvůli nastavení systému nemožné. Ačkoli podle historických pramenů bylo důvodů zadlužení více,⁶⁵ v románovém příběhu je reflektována především nepřiměřená cena nabízeného zboží. Věci každodenní potřeby totiž osobám v putumayské oblasti poskytovala pouze společnost, a to s extrémně vysokou přírůžkou:

Los porcentajes variaban de producto a producto pero lo constante era que en todo su material de ventas el almacén duplicaba, triplicaba y a veces hasta quintuplicaba los precios. (247)

Procenta se lišila od výrobku k výrobku, ale základ byl stejný: ceny prodeje byly dvojnásobně, trojnásobně a dokonce i pětinasobně vyšší než normálně. (228)

Románový Casement se proto při výpravě rozhodl, že zboží nakoupí a představí jej britské vládě jako důkaz fungování společnosti. Podle historických pramenů byla situace dotčených osob zhoršena finanční negramotností většiny obyvatel a libovůlí osob, které vedly dlužní knihy společnosti.⁶⁶ Z pracovníků (jak Barbadosanů, tak indiánů) se proto stali *de facto* otroci. Ke společnosti byli připoutáni prakticky až do smrti.

V rámci společnosti se vytvořily různé úrovně zaměstnanců, jejichž role román detailně představuje. Nejvýše postavenými osobami v oblasti byli vedoucí stanic, někdy nazýváni jako *šéfové*. Jejich úkolem bylo dohlížet na území náležející k jim svěřené stanici, včetně podřízených zaměstnanců a podrobených indiánů. Efektivita celého systému byla zvýšena způsobem jejich ohodnocení, které spočívalo pouze v podílu na získaném kaučuku. Touha po velkých výnosech, spolu s absencí jakéhokoli omezení, v nich probudila ty nejzvrůdnější násilné (mnohdy až sadistické) sklony. Jen vedoucí totiž mohli dávat příkazy podřízeným, a ti pak osobně páchali zločiny na indiánskému obyvatelstvu. V tomto závěru se román shoduje i se zněním oficiální zprávy.⁶⁷ Druhou skupinu tvořili tzv. dozorcí, kteří byli většinou původem z Barbadosu. Náplň jejich práce je v románu čtenáři přibližována spíše prostřednictvím jednotlivých výslechů. Velmi výstižně je jejich úloha shrnuta v Casementově závěrečné zprávě: „Barbadosané byli v tomto systému násilného vydírání, jehož jediné korektní označení je krádež, aktivními činiteli.“⁶⁸ Právě oni totiž vykonávali

⁶⁴ Tamtéž, s. 63.

⁶⁵ Závěrečná zpráva rozvádí i další důvody zadlužení. Prvním z nich byly výdaje manželky, která byla každému z Barbadosanů po příjezdu přidělena, a za jejíž výdaje byl odpovědný muž. Dalším důvodem byly sázky, které pro zaměstnance představovaly jedinou volnočasovou aktivitu.

Tamtéž, s. 60-61.

⁶⁶ Tamtéž, s. 63-64.

⁶⁷ Viz CASEMENT, Roger. Carta n° 9 del Cónsul General Casement a Sir Edward Grey. In *Libro Azul Británico: Informes de Roger Casement y otras cartas sobre las atrocidades en el Putumayo*, s. 106.

⁶⁸ „En este sistema de extorsión armada, que solamente puede ser correctamente calificado como robo, los barbadenses fueron agentes activos.“

CASEMENT, Roger. Carta n° 8 del Cónsul General Casement a Sir Edward Grey. In *Libro Azul Británico: Informes de Roger Casement y otras cartas sobre las atrocidades en el Putumayo*, s. 48.

ty nejbrutálnější příkazy svých nadřízených. Na nejnižší úrovni se pak nacházeli *muchachos* (hoši):

...aunque indios y descalzos, se habían cortado el pelo, se peinaban como los «cristianos» y vestían pantalones y blusas, y llevaban colgados a la cintura palos y látigos. (212)

Ačkoli i oni byli indiáni a chodili bosí, ostříhali si vlasy, česali se jako „křesťané“, měli na sobě kalhoty a košile a u pasu hole a biče. (197)

Jejich úkolem bylo násilím průběžně nutit domorodce k plnění kvót pro sběr kaučuku. Románový Casement dospěl k závěru, že mimo vykořisťování indiánů měli po celé dny volnou zábavu a žádnou jinou činnost nevykonávali. Zbývající a zároveň nejpočetnější skupinu osob tvořili původní obyvatelé, kteří však nebyli považováni za lidské tvory (viz kapitola 4.8).

Díky detailnímu a historicky věrnému popisu zážitků vyšetřovací komise se čtenář dozvídá mnoho informací o procesu získávání kaučuku a jeho transportu. Samotný systém sběru a následné dopravy byl kvůli špatné dostupnosti nejdlehljších oblastí poměrně složitý. Indiánští muži byli vysíláni na dva týdny do pralesa, odkud pravidelně přinášeli nasbírané množství zpět do stanice. V táboře v tuto dobu zůstávaly jen jejich ženy a děti, které mezitím buď pracovaly pro vedoucího stanice, nebo pečovaly o rodinné zemědělské políčko. Muži pak museli během stanoveného vyrovnávacího období, označovaného jako *fábrica*, nasbírat stanovené množství suroviny. To nastávalo přibližně třikrát do roka. U té příležitosti se všechny kaučuk snesl či splavil do sběrné stanice La Chorrery, kde se zvážil a naložil na loď, aby se následně dopravil lodí do Iquitos a po proudu Amazonky dále do světa. Nejnáročnější byla bezesporu první část cesty, během které museli indiáni, včetně dětí a starších jedinců, nést nasbíraný kaučuk na zádech. V osobním deníku⁶⁹ i v románu⁷⁰ je popsána situace, kdy indiánský hoch vážící 25 kilogramů nesl náklad těžší, než byl on sám.

To, co systém dělalo skutečně efektivním, bylo násilí. Fyzická síla byla snadným a pro společnost také finančně dostupným způsobem, jak přimět původní obyvatelstvo k co největšímu výkonu. To vše navíc umocňovala absence státní moci, která by nad sběrem kaučuku mohla vykonávat dohled. Tento způsob donucení prostupoval celým systémem a projevoval se ve všech fázích získávání kaučuku, od počátečního podmanění si pracovní síly během násilných *nájezdů* až po trest za nedostatečnou váhu nasbírané suroviny. Násilí

⁶⁹ Viz MITCHELL, Angus (ed.). *The Amazon Journal of Roger Casement*, s. 348.

⁷⁰ Viz VARGAS LLOSA, Mario. *El sueño del celta*. Madrid: Alfaguara, 2010, s. 231.

se však neomezovalo pouze na indiánské obyvatelstvo, jelikož i zaměstnanci společnosti mnohdy čelili podobnému chování ze strany svých nadřízených.

Jedním z prvních poznatků románové postavy Casementa byl fakt, že každý *hoch* měl u pasu bič či hůl. Ještě rychleji si však všiml jizev na zádech, hýždích a stehnech indiánského obyvatelstva, které dal bez zaváhání do souvislosti s bičováním. Ačkoli tuto domněnku jeden z představitelů společnosti odmítl s tím, že většinu jizev si indiáni způsobili sami při „barbarských iniciačních rituálech“, jeho odhad se v průběhu vyšetřování potvrdil. O jak běžnou formu násilí šlo dokládá i poznatek ze závěrečné zprávy:

Indiánský pracovník, který měl hrubou představu o požadovaném množství, si v situaci, kdy se ručička váhy při vážení nasbíraného kaučuku nedotkla požadovaného místa, lehl břichem na zem, a v této pozici pak očekával nevyhnutelné rány bičem.⁷¹

Motiv násilí je v románu přiblížen na příkladu tzv. mučící klády. Tu vyšetřovací komise objevila již při návštěvě první stanice, a s postupem děje se o ní čtenář dozvídá další informace. Šlo o mučící nástroj, jenž byl umístěn ve středu každé stanice. Osoba byla ve skrčené poloze vsazena dovnitř dřevěné klády, čímž se jí znemožnilo v jakémkoli pohybu. Její trýznění bylo někdy umocněno utahováním dřevěných táhel nebo zavěšením do vzduchu. Problém doplňuje i závěrečná zpráva. Podle ní se kláda využívala i pro mučení hladem, jelikož nikdo (s výjimkou vedoucího) nemohl dát uvězněnému najíst.⁷² V důsledku toho nastávaly nepředstavitelné situace, kdy mučená osoba v zoufalství jedla hlínu ze země nebo červy z vlastních ran.⁷³ V románovém příběhu mučící kládu vyzkouší na vlastní žádost i sám Casement. V tomto ohledu se spisovatel vzdálil od historických pramenů. Podle závěrečné zprávy totiž o vyzkoušení požádal jednoho z Barbadosanů.⁷⁴ V obou případech však nastal stejný problém: kláda nešla dovřít, jelikož velikostně byly díry uzpůsobeny na drobné končetiny indiánů, a urostlejšímu mužům se dřevo zarývalo do masa.

Výčet všech forem násilí by čtenáře zajisté šokoval, ale zároveň také vyčerpával. Spisovatel proto do románového příběhu zakomponoval pouze některé z nich. Jeden

⁷¹ „Cuando traía su carga para ser pesada y veía que la aguja de la balanza no tocaba el punto requerido, se lanzaba con el rostro en el suelo y esperaba en esta posición los inevitables latigazo.“

CASEMENT, Roger. Carta n° 9 del Cónsul General Casement a Sir Edward Grey. In *Libro Azul Británico: Informes de Roger Casement y otras cartas sobre las atrocidades en el Putumayo*, s. 91.

⁷² Tamtéž, s. 99

⁷³ Tamtéž, s. 99

⁷⁴ Viz CASEMENT, Roger. Carta n° 8 del Cónsul General Casement a Sir Edward Grey. In *Libro Azul Británico: Informes de Roger Casement y otras cartas sobre las atrocidades en el Putumayo*, s. 57.

z Barbadosanů ve své výpovědi přiznal k brutální vraždě pěti Indiánů, kteří nedodrželi dodávku kaučuku. Pravdivost tvrzení dokazuje i Casementův osobní deník.⁷⁵

Dyall mató a los dos primeros a balazos, pero el jefe ordenó que, a los dos siguientes, les aplastara primero los testículos con una piedra de amasar yuca y los rematara a garrotazos. Al último, hizo que lo estrangulara con sus manos. (233)

První dva zasáhly Dyallovy kulky, ale pak mu vedoucí přikázal, aby dvěma dalším nejdříve rozdrtil varlata kamenem na hnětení Juky a pak je dorazil obuškem. Posledního musel vlastnoručně uškrtit. (215-216)

4.6 Obraz Julia Césara Arany a jeho společnosti

Osoba Julia Césara Arany, muže v čele kaučukového impéria, není v románu vyobrazena pouze jednostranně. Čtenáři jsou naopak nabízeny pohledy postav z odlišných sociálních vrstev i různých koutů světa. To, jak rozporuplně se J. C. Arana v tehdejší době jevil, vyplynulo i z dialogu Casementa a sběrače kaučuku původem z Malty. Oba zastávali protichůdné postoje vyplývající z odlišného světonázoru. Sběrač tvrdil, že Arana díky ekonomickému růstu modernizoval *divoškou* Amazonii a je skvělým příkladem toho, jak primitivní obyvatelstvo civilizovat. V reakci na to je představen pohled opačný, Casementův, který vyplývá ze humanistického cítění. Shodná výměna názorů byla Casementem zaznamenána i do osobního deníku.⁷⁶

Aranova společnost měla v putumayské oblasti díky svým aktivitám nesmírný vliv. To je v románu opakovaně představeno na příkladu lodní dopravy. Při popisu jedné z prvních plaveb je zdůrazněno, že šlo o člun Peruánské Amazonské společnosti, ani stát totiž nedisponoval dostatečnými prostředky pro to, aby mezinárodní vyšetřovací komisi poskytl vlastní plavidlo. Dalším v románu přiblíženým příkladem je průběh jednání s tamními obyvateli a úřady. Na společnosti závisel život ve městech, jejich obyvatelé proto po prvních náznacích kritiky přestali s komisí spolupracovat. V románu je představen také problém financování místních úřadů. Přestože šlo oficiálně o státní instituce, kvůli velké vzdálenosti a špatné infrastruktuře se funkcionáři platu mnohdy nedočkali. Toho využila Aranova společnost, která jim začala poskytovat finanční prostředky, čímž si podmanila i na první pohled nestranné a nezávislé instituce, například soud či prefekta. Všechno

⁷⁵ Viz MITCHELL, Angus (ed.). *The Amazon Journal of Roger Casement*, s. 124.

⁷⁶ Tamtéž, s. 75-85.

dohromady pak přispívalo k nezměnitelnosti systému vykořisťování, jak ostatně shrnuje i závěrečná zpráva.⁷⁷

Obraz společnosti je utvářen také výpověďmi Barbadosanů, které čtenáři přibližují excesy některých jejích zaměstnanců. Zejména nedostatek jakékoli kontroly a faktická beztrestnost totiž způsobily, že se u mnoha vedoucích stanic projeví násilné až sadistické sklony, a to nejen ve vztahu ke sběru kaučuku. Román obsahuje i několik svědectví o zálibách a zvycích nadřizených. Ať už se jednalo o vzrušení ze strkání pálivých paprik do pohlaví ječících konkubín nebo sázky o to, kdo rychleji a čistěji uřízne ucho indiánovi uvězněnému v kládě. Román se však neomezuje na pouhý výčet takových jednání. Čtenáři nabízí i odůvodnění od jednoho z představitelů společnosti, podle kterého je důvodem nevzdělanost, v mnoha případech i negramotnost. To je však vyvráceno pozdějším vývojem románového děje, jelikož jedním z nejkrutějších vedoucích byl muž s anglickým vysokoškolským vzděláním.

V průběhu příběhu je díky několika situacím jasně vyobrazen postoj společnosti k páchání násilností a k případné nápravě. Román pracuje s verzí, podle které byla o zločinech dostatečně informována a snažila se jej před komisí skrýt. To vyplývá například ze situace při návštěvě první stanice, kdy členové komise náhodou objeví mučící kládu. Po dotázání se kolemjdoucího vyšetřovatele zjistí, že byla ukryta jen několik dní před plánovaným příjezdem komise. Neochotu problém aktivně řešit naznačuje i rozhovor s jedním z vedoucích stanic, ve kterém postava Casementa představuje požadovaná opatření pro zlepšení situace. Ačkoli se jedná o poměrně předvídatelné požadavky (zákaz bičování a mučení či zavedení finančních odměn), pro vedoucího představuje splnění takových podmínek nevyhnutelný zánik společnosti. O snaze změnit nevyhovující systém jasně vypovídá i v románu popsané „řešení“, uskutečněné stejným vedoucím. Před zraky výpravy umístí do středu stanice ceduli, která písemně stvrzuje všechny Casementem představené požadavky. Kvůli negramotnosti většiny přítomných si ji ale mohli přečíst pouze členové komise, pro ostatní byla jen dřevěným prknem se zajímavými symboly.

4.7 Obraz indiánů

V díle je čtenáři představen ucelený obraz příslušníků indiánských kmenů. Ten je znázorňuje jako osoby vytrvalé, které jsou nuceny snášet příkoří ze strany nezvaných hostů. Prostupujícím prvkem je obdiv, který k nim postava Casementa cítí. Emotivním zážitkem pro něj byla účast na pochodu osmdesáti indiánů, kteří na ramenou přepravovali

⁷⁷ Viz CASEMENT, Roger. Carta n° 9 del Cónsul General Casement a Sir Edward Grey. In *Libro Azul Británico: Informes de Roger Casement y otras cartas sobre las atrocidades en el Putumayo*, s. 100.

kaučuk do sběrné stanice. V průběhu cesty si uvědomil, že nikdo z nosičů nedostal najíst či napít. Indiáni tak byli nuceni živit se rostlinnými stonky či listy, které našli. I přes to však byli schopni nést desítky kilo kaučuku na zádech, a to i ve špatně schůdném terénu amazonského pralesa.

Ústředním motivem románového zpracování je konflikt v pojetí civilizace, který se v průběhu děje opakovaně a v nejrůznějších podobách objevuje. Napomáhá čtenáři vytvořit si představu o názorech tehdejší společnosti, které se mnohdy ani zdaleka nepodobaly těm, které v dnešní době již převládají. Názorným příkladem je setkání postavy Casementa se sběračem kaučuku z Malty. Jejich rozhovor je střetem názorových protipólů, jejichž důsledky se projevovaly i v chování vůči domorodému obyvatelstvu. Pokud bychom se na situaci podívali pohledem sběrače, podle kterého primitivní indiáni nepředstavují lidské bytosti, veškeré jednání vůči těmto „tvorům“ by bylo legitimní. I sama postava Casementa shrnuje, že se jednalo o názor naprosté většiny obyvatel oblasti i Peru. Z představy, podle které je indián bližší zvířeti než člověku, pramenily dalekosáhlé důsledky:

Por eso era legítimo explotarlos, azotarlos, secuestrarlos, llevárselos a las caucherías, o, si se resistían, matarlos como a un perro que contrae la rabia. (209)

...je legitimní je vykořisťovat, bičovat, unášet, odvádět na kaučukovníkové plantáže, když odporují, zabíjet je jako vzteklé psy. (193-194)

Se stejným názorem se v průběhu příběhu čtenář setká vícekrát. Jasným příkladem je i výrok vedoucího, ve kterém připodobňuje Indiána k mořskému hadu či pumě, jelikož stejně jako tato zvířata nechápe rozumné důvody.⁷⁸ Ten navíc dovrší závěrem, že příchozí Evropan, který do oblasti přišel bez znalosti místních poměrů, tenhle pohled na Indiány nikdy nedokáže pochopit.

Situace původního obyvatelstva je čtenáři přiblížena na příběhu dvojice domorodých hochů. K románovému Rogeru Casementovi se při výpravě postupně připojí dva mladí indiáni, kteří jej s oddaností služebníka následují na každém kroku. Brit se rozhodne nabídnout jim lepší budoucnost, a začne je vnímat jako své svěřence. Domluví oběma cestu do Velké Británie, na kterou se po dosažení alespoň minimální úrovně vzdělání vydají. Znovu se s nimi proto setká až za několik měsíců v Londýně. Po krátké době si však všimne, že mladíci se v nepřirozeném prostředí chovají úzkostlivě a vyděšeně. Při druhé výpravě je proto vezme zpět do oblasti Putumaya. Spisovatel v tomto případě sice přebírá doložený fakt, příkládá mu ale mnohem větší váhu než dochované historické

⁷⁸ Viz VARGAS LLOSA, Mario. *El sueño del celta*. Madrid: Alfaguara, 2010, s. 242.

prameny. Závěrečná zpráva se totiž o dvojici chlapců nezmiňuje vůbec, a ačkoli zápisy v osobním deníku jejich příběhu již pozornost věnují, rozhodně ne nijak velkou. Je hned několik možných důvodů, proč se autor rozhodl rozvinout tento zdánlivě nedůležitý příběh.

Zprvée, představuje publiku obtížnost řešení situace indiánů. Většina čtenářů si bezmyšlenkovitě představí snadné východisko: vykořisťovaným ke štěstí postačí svoboda, vzdělání a komfort. Tak uvažoval i románový Casement, když se rozhodl vzít oba hochy do Londýna. Nečekaný obrat však divákovi jasně naznačuje, že problém byl mnohem komplexnější. Přestože mladíkům poskytl ten nejpohodlnější londýnský život, nebyli spokojení:

Pero Roger se encontró con dos chiquillos a los que la civilización, pese a darles de comer, no golpearlos ni flagelarlos, los había entristecido y apagado. Parecían siempre temerosos de que las gentes que los rodeaban ... (292)

Roger se však potkal se dvěma zakřiknutými a zasmušilými hochy, přestože žili v civilizovaném světě a měli co jíst, nikdo je nebil ani nebičoval. Žili ve věčném strachu z lidí kolem ... (269)

Zadruhé, díky příběhu je čtenáři přiblížen vnitřní vývoj hlavního hrdiny. Do putumayského regionu původně přijel s humanistickými (až spásitelskými) úmysly. Odsuzoval proto názor iquitoského konzula, podle kterého je pro indiány práce v městské domácnosti vykoupením. Románový Casement s najímáním domorodců do podřadných domácích prací vnitřně nesouhlasí. Později proto dvojici hochů raději vezme s sebou do Londýna. Paradoxně však zjistí, že mladíci by byli mnohem šťastnější v amazonském Iquitos. Ve výsledku se tak naplní scénář velmi podobný tomu, který původně predikoval konzul: oba hoši ve městě zůstanou pracovat jako sluhové. Do oblasti sice Casement přijel s mnohaletými zkušenostmi s podobnými záležitostmi, i přes to se ale v tomto ohledu zásadně zmýlil:

Mucho pensaría Roger Casement en el viaje de regreso a Iquitos en esta lección que le dio la realidad sobre lo paradójica e inapresable que era el alma humana. (293)

Během zpáteční cesty do Iquitos Roger Casement často přemýšlel o lekci, jež mu ušetřila realita, o paradoxech a neuchopitelnosti lidské duše. (270)

5 Paralely

Romány představené v předchozích kapitolách jsou v mnohém odlišné. Riverův *Vir*, poprvé vydaný již v roce 1924, přibližuje dobrodružný příběh romantického básníka, který se do drsného prostředí pralesa dostává kvůli touze po pomstě. Během této cesty potká mimo jiné Clemente Silvu, který mu (a zároveň čtenáři) přibližuje krutou realitou obchodu s kaučukem. Téměř o století mladší *Keltův sen* naopak literárně zpracovává příběh skutečné historické osobnosti, která do oblasti zasažené kaučukovou horečkou přijíždí za konkrétním účelem: prošetřit zločiny páchané na původním obyvatelstvu. Je zřejmé, že obě díla zdařile vypovídají o důležité kapitole amazonských dějin. Po detailnějším prozkoumání lze ale dojít k závěru, že mají společného více, než by se mohlo na první pohled zdát.

Oba romány přibližují tehdejší realitu co nejdůvěryhodnějším způsobem. Jejich vypravěčský hlas je sice diametrálně odlišný, a mohlo by se proto zdát, že jedno z děl je v tomto ohledu méně zdařilé než dílo druhé. Je však nutné vzít v potaz okolnosti, se kterými se autoři děl museli potýkat. Ačkoli *Vir* v některých aspektech navazuje na historickou realitu, příběh ústředních postav je fikcí a čtenář o Arturu Covovi, Clemente Silvovi či Zoraidě Ayramové nikdy neslyšel. Pokud je tématem knihy kritika reálného problému kaučukové horečky, úmyslem J. E. Rivery pravděpodobně bylo vyvolat ve čtenáři pocit co největšího pochopení a empatie. Kdyby divák románovou výpověď považoval za neautentickou, veškeré úsilí spisovatele by přišlo vniveč. Pro dosažení větší autentičnosti je proto logické, aby ke čtenáři promlouvaly subjektivním tónem přímo románové postavy. Ty jediné totiž hrůzy kaučukové horečky zažily (v mezích románového příběhu) na vlastní kůži, a jen ony jej proto mohou o kruté realitě spolehlivě informovat. U *Keltova snu* je však situace zcela odlišná. Velká část čtenářů nejspíše tuší, že jde o literární ztvárnění příběhu skutečné osobnosti. Pokud by k nim promlouval sám románový Roger Casement, mohli by považovat jeho výpověď nedůvěryhodnou. Skutečný Casement byl v roce 1916 popraven a nemůže proto hodnověrně promlouvat na stránkách cizího literárního díla vydaného téměř o sto let později. Nejspolehlivějším způsobem narace je v takovém případě hlas vševědoucího vypravěče, který koneckonců užil i Vargas Llosa.

Autoři se však důvěryhodnost obou románových výpovědí snažili umocnit i jinými prostředky. V případě *Viru* tuto funkci plní rámcová kompozice díla: hlavní příběh je orámován historikou s nalezenými rukopisy. O co největší autentičnost usiloval i Vargas Llosa u *Keltova snu*, při tvorbě románového příběhu totiž vycházel z dochovaných

historických pramenů. Jak vyplývá z mnou provedeného rozboru, literární Roger Casement si je se svým historickým protějškem v mnoha ohledech velmi podobný.

Závěr o věrohodnosti narace částečně vyvrací Charlotte Rogers. Poukazuje totiž na to, že v obou románech je pohled vypravěče svým způsobem nespolehlivý. Jak již bylo zmíněno v kapitole 3.4, vnímání Artura Covy se v průběhu cesty postupně proměňuje. Vlivem pralesa se v něm probouzí temné a běžně potlačené stránky osobnosti. Čím dál častější blouznění a halucinace vypovídají o jeho duševním stavu, z původně spolehlivého vypravěče se tak pro čtenáře stává méně hodnověrným.⁷⁹ Zcela jiný problém pak nastává u *Keltova snu*. Příběh je sice vyprávěn hlasem všeobecného vypravěče, Rogers však upozorňuje na kvalitu písemných zdrojů, ze kterých při naraci vychází.⁸⁰ I sám vypravěč navíc v některých situacích na rozporuplnost *Černých deníků* poukazuje: románový Casement si do nich totiž zapisuje zcela smyšlené scény. To v divákovi samozřejmě zanechává stopy, a ten pak může o věrohodnosti výpovědi (o to více v případě doslovných citací) pochybovat.

Jedním z očividných rozdílů je doba vzniku díla. Román *Vir* byl publikován již v roce 1924, na období kaučukové horečky tak navazoval téměř bezprostředně. I sám Rivera tuto historickou etapu osobně zažil, románová výpověď se proto může zdát divákovi autentičtější než v případě druhého díla. Je ale důležité upozornit na mnohdy opomíjený fakt: román explicitně jmenoval některé dosud žijící osoby. Například Julio César Arana v době vydání vykonával funkci senátora, byl veřejně známou a vlivnou osobností. To mohlo snahu spisovatele o vytvoření co nejvěrohodnější románové výpovědi značně zkomplikovat. Vargas Llosa se při tvorbě svého díla nejspíše potýkal s opačnými problémy. *Keltův sen*, poprvé vydaný v roce 2010, pojednává o historické epizodě, kterou spisovatel osobně neprožil. Aby ji v zachytil skutečně spolehlivě, musel se důkladně seznámit s různými historickými prameny. V závěru knihy pak veřejně děkuje velkému množství lidí z rozdílných částí světa, kteří mu při přípravě knihy byli nápomocni. Mezi nimi se objevují i příbuzní Rogera Casementa či badatelé, z jejichž publikací jsem při tvorbě této práce citovala. Právě časový odstup naopak mohl Vargasu Llosovi usnadnit kritiku jednání skutečných osob. Mohl si být totiž jist, že sami explicitně jmenovaní jedinci se proti jeho slovům již neohradí. Obě díla však sdílí, i přes zmíněné časové rozpětí, jednu důležitou vlastnost: pojednávají o stále aktuálním tématu. V románech kritizované

⁷⁹ ROGERS, Charlotte. Mario Vargas Llosa and the novela de la selva. *Bulletin of Spanish Studies*, 2016, vol. 93, núm. 6, s. 6.

⁸⁰ Tamtéž, s. 7.

charakterové vlastnosti, surovost a bezohledná chamtivost, se za posledních sto let nijak nezměnily. Pravděpodobně se ani v budoucnu jen tak rychle nezmění, i příštím generacím tak můžou tyto literární počiny přinášet obdobný čtenářský zážitek.

V obou románech je situace indiánského obyvatelstva vykreslena na vnitřním vývoji hlavní postavy. Arturo Cova zažívá výraznou názorovou proměnu až po příchodu do pralesa. Jak již bylo popsáno v kapitole 3.6, prvotní pohrdání a výsměch se v důsledku intenzivních zážitků mění v pocit sounáležitosti a pochopení. V pozdějších scénách pak dokonce aktivně vystupuje na obranu domorodců. K vývoji dochází i u románového Rogera Casementa. Názorová proměna je nejvýraznější v druhé části románu nazvané *Kongo*. Hlavní hrdina přijíždí do Afriky s idealistickým přesvědčením, že primitivní národy může spasit pouze pokrok západní civilizace. Až zločiny páchané na původním obyvatelstvu, které během dvacetiletého pobytu na africkém kontinentu spatří, zcela změni jeho pohled. Do Amazonie poté přijíždí již s jasným názorem: je nutné bezpodmínečně zastavit vykořisťování domorodého obyvatelstva.

V neposlední řadě je nutné upozornit i na okolnosti, které předcházely vzniku děl. Oba spisovatelé totiž podnikli několik cest do pralesa, které měly výrazný vliv na jejich následnou literární tvorbu. Pro Josého Eustasia Riveru byla nejdůležitější výprava, při níž měli spolu s dalšími členy vládní komise vytyčit hranice na sporném území mezi Kolumbií a Venezuelou: „se enfrentaría cara a cara con ese mundo caótico y desquiciador, en que imperaban el desorden, la codicia, la violencia sanguinaria y la locura del caucho.”⁸¹ Tyto zážitky pro něj byly natolik intenzivní, že román začal psát již během pobytu v pralesi. Mario Vargas Llosa se na konci padesátých a v průběhu šedesátých let účastnil dvou výprav do pralesa. Už první z nich v něm zanechala velmi silný dojem:

...eso fue para mí casi una conmoción tan grande como cuando entré al Leoncio Prado y descubrí que el mundo no era ese pequeño mundo manso, bonito, pasivo, donde yo había vivido hasta entonces.⁸²

Zážitky obou romanopisců ostře kontrastují s typicky idealistickým zobrazením panenského prostředí amazonského pralesa. Na vlastní oči spatřili nejen krásy amazonské flory a fauny, ale také to, co může napáchat lidská chamtivost a bezohlednost. I to navíc může být argumentem ve prospěch autenticity románových výpovědí. Přímo od příslušníků

⁸¹ „střetl se tváří v tvář se světem plným chaosu a zmatku, ve kterém vládlo bezvládní, chamtivost, krvelačné násilí a kaučukové šílenství.“

VARGAS LLOSA, Mario. *El sueño del celta*, s. XIV.

⁸² „to se mnou otrásl stejně intenzivně jako mé studium na vojenské škole Leoncia Para, kde jsem objevil, že svět už není tím pěkným světem plným míru a klidu, ve kterém jsem do té doby žil.“

PONIATOWSKA, Elena. Al fin, un escritor que le apasiona escribir, no lo que se diga de sus libros. *Cultura de México*, 7. 7. 1965.

indiánských kmenů si mohli osobně vyslechnout vzpomínky na tuto tragickou epizodu moderních dějin, v kolektivní paměti domorodců se totiž uchovávají až dodnes.

Závěrem jen několik slov k průběhu práce. Mým původním úmyslem bylo provádět analýzu u obou románů shodným způsobem. Kvůli jejich rozdílnosti jsem však musela od prvotního záměru upustit a můj postup mírně poupravit. Díla jsou v některých ohledech doopravdy velmi odlišná, nebylo je proto možné porovnávat v naprosto identických aspektech. I přes to jsou si ale díla v mnohém podobná a přináší čtenáři stejně intenzivní prožitek. Poutavým a zároveň autentickým způsobem vyobrazují násilnosti kaučukové horečky, a tudíž představují důležité svědectví o tragické éře latinskoamerických dějin. Díky nadčasovosti kritiky, která směřuje vůči stále přetrvávajícím charakterovým vlastnostem, budou navíc obě díla neméně zajímavá i pro budoucí generace.

6 Resumé

Bakalářská práce přibližuje období kaučukové horečky skrze analýzu dvou románů: *Vir (La vorágine)* od Josého Eustasia Rivery a *Keltův sen (El sueño del celta)* od Maria Vargase Llosy. Díla odsuzují zločiny páchané jedinci, kteří se na počátku 20. století rozhodli bezohledně využít oblast Amazonie k vlastnímu ekonomickému zisku.

V úvodní části je nastíněn skutečný historický vývoj. Oba románové příběhy z něj v menší či větší míře vychází, je proto podstatný pro lepší pochopení literárních děl. Jsou představeny jak obecné předpoklady, tak konkrétní historické osobnosti, jejichž osudy jsou s problematikou úzce spjaty. Pro pochopení závažnosti jsou zmíněny i důsledky kaučukové horečky.

V následujících částech jsou analyzovány zmíněné romány. Po krátkém představení autora a díla jsou přiblíženy prostředky, které umocňují autenticitu románových výpovědí. Pozornost je dále věnována rozboru motivů, pomocí nichž je čtenář seznámen s problematikou kaučukové horečky. Obě díla vyobrazují jak indiány, tak jejich vykořisťovatele, a jsou proto důležitým svědectvím o zločinech páchaných na sběračích kaučuku. Při analýze je věnována pozornost i tomu, nakolik blízký je vztah mezi románovým příběhem a historickou realitou.

Závěrečná část práce se zabývá komparací získaných poznatků. Ačkoli autoři pro vykreslení násilností užili odlišných literárních prostředků, ve výsledku na čtenáře obě díla působí podobně autenticky. Paralely lze pozorovat i v tom, že situace indiánského obyvatelstva je čtenáři přiblížena na vnitřním vývoji románového hrdiny. Nejvýraznější souvislosti jsou však zkušenosti autorů románů. Oba podnikli cesty do pralesa, díky kterým se osobně seznámili s amazonským prostředním a indiány, kterých se kaučuková horečka osobně dotkla. Tento intenzivní zážitek se poté promítl do podoby analyzovaných děl.

7 Resumen

El trabajo final de grado presenta la época de la fiebre del caucho a través del análisis de dos novelas: *La vorágine* de José Eustasio Rivera y *El sueño del celta* de Mario Vargas Llosa. Ambas obras denuncian crímenes cometidos por individuos que, al comienzo del siglo XX, decidieron aprovecharse de la región amazónica para su propio provecho.

Primero, se mencionan brevemente los hechos históricos. En ambas novelas se recrean acontecimientos y personajes reales, por lo tanto, el contexto histórico es esencial para lograr un mejor entendimiento de las obras. Se presentan tanto las perspectivas generales de la explotación, como las personas cuyas historias se relacionan estrechamente con la problemática. Para comprender la gravedad de los acontecimientos, se mencionan las consecuencias de la fiebre del caucho.

El trabajo continúa con el propio análisis de las novelas. Después de una breve introducción a la vida del autor y a la obra se presentan los recursos utilizados para dar la impresión de una narración auténtica. Nuestra atención se centra en el análisis de los elementos a base de los cuales el lector penetra en la problemática de la fiebre del caucho. Ambas obras retratan tanto a los indios como a los explotadores y por eso constituyen un testimonio importante sobre los crímenes cometidos por los caucheros contra las comunidades indígenas. Asimismo, el análisis trata la relación entre la narración y la realidad histórica.

La última parte del trabajo está dedicada a la comparación de los resultados obtenidos en las partes anteriores. Aunque los autores utilizaron diferentes recursos narrativos, se puede concluir que las narraciones parecen igualmente auténticas. Las analogías se pueden observar incluso en que la situación de los indígenas se presenta a través del desarrollo psicológico de los protagonistas. El vínculo más evidente son las experiencias de los autores. Ambos viajaron a la selva donde conocieron el ambiente amazónico y a los indios que eran personalmente afectados por la fiebre del caucho. Obviamente, estas experiencias se reflejan en las dos obras literarias.

8 Seznam použité literatury:

Primární literatura:

- VARGAS LLOSA, Mario. *El sueño del celta*. Madrid: Alfaguara, 2010. ISBN 978-1-61605-246-1.
- VARGAS LLOSA, Mario. *Keltův sen*. Přel. Jana Novotná. Praha: Garamond, 2011. ISBN 978-80-7407-121-8.
- RIVERA, José Eustasio. *La vorágine*. Caracas: Biblioteca Ayacucho, 1993. ISBN 980-276-277-6.
- RIVERA, José Eustasio. *Vir*. Přel. Zdeněk Hampejs a Marcela Svobodová. Praha: Československý spisovatel, 1955.

Sekundární literatura:

- AROCHA, Alfonso. Retórica testimonial entre verosimilitud y ficción en *La vorágine*. *Poligramas*, 2007, vol. 28, s. 129-151.
- BARTHES, Roland. Introducción al análisis estructural de los relatos. In *Análisis estructural*. Ed. Silvia Niccolini. Přel. Beatriz Dorriots. 1. vyd. Buenos Aires: Centro Editor de América Latina, 1977. s. 65-102. ISBN 950-25-0408-9.
- CORNEJO CHAPARRO, Manuel – PARELLADA, Alejandro (eds.). *Libro Azul Británico: Informes de Roger Casement y otras cartas sobre las atrocidades en el Putumayo*. Přel. Luisa Elvira Belaunde. 1. vyd. Lima: CAAAP – IWGIA, 2011. ISBN 978-87-92786-06-7.
- GENETTE, Gérard. *Fikce a vyprávění*. Brno: Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2007. ISBN 978-80-85778-00-7.
- HIDELBRANDO, Fuentes. *Loreto. Apuntes geográficos, históricos, estadísticos, políticos y sociales*. Lima: La Revista, 1908, 2. svazek.
- HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu-- :poetika literárního díla 20. století*. 1. vyd. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1.
- CHIRIF, Alberto. *Explotación del caucho y traslado de población indígena*. [online]. [cit. 2021-05-03]. Dostupné z: <<https://www.servindi.org/actualidad/73555>>.
- CHIRIF, Alberto. Imaginario sobre el indígena en la época del caucho. In *Imaginario e Imágenes de la época del caucho: Los sucesos del Putumayo*. Ed. Alberto Chirif – Manuel Cornejo Chaparro. Lima: CAAAP – IWGIA – UPC, 2009. s. 9-36. ISBN 978-9972-608-27-8.
- JÜNGER, Wolfgang. *Zápas o kaučuk*. Přel. Viktorin Klid. 2. vyd. Praha: Orbis, 1943.

- MACURA, Vladimír – JEDLIČKOVÁ, Alice (eds.). *Průvodce po světové literární teorii 20. století*. 1. vyd. Brno: Host, 2012. ISBN 978-80-7294-848-2.
- MITCHELL, Angus (ed.). *The Amazon Journal of Roger Casement*. 1. vyd. Londýn: Anaconda Editions, 1997. ISBN 9781901990058.
- NEALE-SILVA, Eduardo. *Horizonte humano. Vida de José Eustasio Rivera*. 2. vyd. Mexiko: Fondo de Cultura Económica, 1986. ISBN 9789681620950.
- NEALE-SILVA, Eduardo. The Factual Bases of La Vorágine. *Publications of the Modern Language Association*, 1939, vol. 54, núm. 1, s. 316-331.
- NIETO CABALLERO, Luis Eduardo. Vuelo al Orinoco. *El Tiempo*, Bogotá, 1. 11. 1934.
- PINEDA CAMACHO, Roberto. *La casa Arana en el Putumayo*. [online]. [cit. 2021-05-02]. Dostupné z: <<https://www.banrepcultural.org/biblioteca-virtual/credencial-historia/numero-160/la-casa-arana-en-el-putumayo>>.
- PONIATOWSKA, Elena. Al fin, un escritor que le apasiona escribir, no lo que se diga de sus libros. *Cultura de México*, 7. 7. 1965.
- ROGERS, Charlotte. Mario Vargas Llosa and the novela de la selva. *Bulletin of Spanish Studies*, 2016, vol. 93, núm. 6, s. 1-18.
- SALAZAR PAIVA, Jesús Franco. Los crímenes y la extracción sin futuro: el caso de la explotación cauchera en el Putumayo (1880-1915). *Revista del Instituto Riva-Agüero*, 2019, vol. 4, núm. 2, s. 87-118.
- VALBUENA BRIONES, Angel. El arte de José Eustasio Rivera. *Thesaurus, Boletín del Instituto Caro y Cuervo*, 1962, vol. 17, núm. 1, s. 129-139.
- VALCÁRCEL, Carlos. *El proceso del Putumayo y sus secretos inauditos*. Iquitos: IWGIA, 2004. ISBN 9972-9410-9-4.
- VILLEGAS, Jorge – BOTERO, Fernando. Putumayo: Indígenas, caucho y sangre. *Cuadernos Colombianos*, 1979, vol. 3, s. 529-566.
- VLAŠÍN, Štěpán, et al. *Slovník literární teorie*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984. ISBN 22-141